

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

VODIČ ZA POBJJEDU NAD LAŽNIM VIJESTIMA 2021

SLAM INICIJATIVA

mladi!info.
MONTENEGRO
kontakt@mladiinfo.me

Odricanje od odgovornosti

Podrška Evropske komisije u izradi ove publikacije ne predstavlja odobranje sadržaja koji odražava samo stavove autora i Komisija se ne može smatrati odgovornom za bilo kakvu upotrebu informacija sadržanih u njima.

Stepen slobode štampe širom svijeta 2020. godine, prema nivou slobode

Slobodni – 42%

Nijesu slobodni – 28%

Djelimično slobodni – 30%

Dodatne informacije: širom svijeta; 2020; od 195 zemalja

Da li ste znali?

„U 2020. godini slobodu štampe uživalo je 42 procenta zemalja širom sveta. Međutim, to je samo 20 procenata globalne populacije. U 30 posto zemalja postojala je djelimična sloboda štampe, a 28 procenata uopšte nije imalo slobodu štampe.“

Izvor: Statista, 2021.

Sadržaj:

Poruka dobrodošlice	4
Šta je SLAM?.....	4
Upoznajte tim!.....	5
Priručnik za otkrivanje lažnih vijesti	6
Vrste dezinformacija	8
Internet stranice za provjeru činjenica	10
Kako dekodirati lažne vijesti?.....	12
Glavne teme u vezi sa lažnim vijestima u 2021.....	13
Položaj migrantinja.....	13
Slika migranta u bosansko-hercegovačkim medijima	17
Donald Tramp – Lažne vijesti, ima li istine?.....	19
Indeks slobode štampe – Analiza podataka.....	21
Romi u očima medija tokom migrantske krize.....	24
„Vijesti u koje ne vjerujete“ – Perspektive publike na temu lažnih vijesti	26
Svjetski dan slobode medija.....	32
Džordž Orvel – prorok ili samo običan pisac bujne mašte /	
Džordž Orvelovo djelo - 1984. kao bezvremenski scenario.....	34
Lažne vijesti – definicije i karakterizacija	39
Indeks slobode medija za 2021!	44
Pripovijedanje priča i provjera činjenica	48
Privirite u Tursku.....	50
E vërtetë apo e gabuar?.....	52
Lažne, ali ne bez razloga: Vijesti u Italiji.....	54
Pandemija lažnih vijesti u Srbiji	56
Uvid u crnogorsku „organizovanu kampanju lažnih vijesti i dezinformacija“	58
Istina sa mnogo lica – Lažne vijesti u Bosni i Hercegovini.....	61
Borba protiv lažnih vijesti u Bugarskoj	64
Sljedeći koraci	66
Hvala vam!.....	67
Zasluge.....	67

DOBRODOŠLI !

SLAM Priručnik za otkrivanje lažnih vijesti jedan je od nekoliko alata koji su razvijeni tokom dvogodišnjeg truda svih onih koji su uključeni u implementaciju ovog projekta.

Sadržaj ovog priručnika se kreće od definicije lažnih vijesti, značajnih primjera istih i na kraju niza strategija osmišljenih da smanje njihov uticaj.

Put od hiljadu milja počinje prvim korakom, a ovaj priručnik predstavlja prvi korak na našem putovanju ka svijetu bez manipulacije vijestima.

Šta je **SLAM?**

„Structured Learning for Awareness in Media“ (SLAM)) ima za cilj jačanje svijesti mladih ljudi i njihovog kritičkog razmišljanja o ulozi Masovnih medija kao izazovu i preduslovu za inkluzivnija društva prema migrantima i izbjeglicama.

UPOZNAJTE TIM!

Ovaj projekat uključuje 7 partnerskih organizacija iz zemalja EU i zemalja koje nijesu članice EU: Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Italija, Crna Gora, Srbija i Turska.

Priručnik za otkrivanje lažnih vijesti

Da li ste znali?

Studija MIT-a pokazala je da je **70%** veća vjerovatnoća da će lažne priče naspram tačnih biti retvitovane na Triteru.

Čak **44%** ljudi priznaje da su bar jednom bili prevareni lažnim vijestima. (IPSOS Globalna anketa 2019).

Sa preko **1,8** milijardi aktivnih korisnika mjesечно u 2016. godini, Facebook je činio **20%** ukupnog saobraćaja naspram pouzdanih internet stranica i do **50%** ukupnog saobraćaja na sajtovima sa lažnim vijestima.

Činjenice (1. dio)

- Pojava lažnih vijesti postala je veliki problem sa onlajn izvorima vijesti. Na konceptualnom nivou može se napraviti razlika između tri vrste lažnih vijesti: ozbiljne izmišljotine, prevare i satira. Ozbiljne izmišljotine su obično vijesti napisane na osnovu lažnih informacija, uključujući traćeve o slavnim ličnostima. Prevare se odnose na lažne informacije koje se pružaju putem društvenih medija, koje se često prenose putem tradicionalnih platformi za vijesti. Što se tiče satire, ona se odnosi na korišćenje humora u vijestima da bi se imitirale stvarne vijesti, ali kroz ironiju i absurd.
- Istraživanja su pokazala da su ljudi, zbog vjerovanja u sopstvenu sposobnost da pronađu informacije na mreži, bili previše sigurni u tačnost informacija. U drugom slučaju, pokazalo se da su dogmatizam i vjerski fundamentalizam, koji su naveli ljudi da vjeruju u određene lažne vijesti, bili povezani sa nedostatkom kritičkog i upitnog načina razmišljanja.
- Važno je napomenuti da nijesu sve vijesti i informacije koje objavljaju nezvanični izvori vijesti nužno lažne. Međutim, mnogi nezvanični izvori su prijavljeni kao nepouzdani na popularnim sajtovima za razotkrivanje.
- Postoje i određeni psihološki fenomeni koji ometaju našu sposobnost da de-kodiramo lažne vijesti. Neke od njih ćemo pomenuti u nastavku.
- Ljudi su obično skloni da donose zaključke o istinitosti stvari koje čuju, na osnovu toga koliko te stvari zvuče poznato. To znači da ako se pojedincu nešto čini poznatim, veća je mogućnost da će u to povjerovati bez ispitivanja legitimnosti izvora iz kojeg su informacije potekle.

Činjenice (2. dio)

- Neki pojedinci će vjerovatno zaključiti da je nešto istinito samo zato što ne ispunjava njihova očekivanja o maštovitosti davaoca informacija koji stvara neku vijest.
- Normalno je da dovodite u pitanje motivaciju koja postoji u širenju lažnih vijesti. Razlozi za takvu praksu mogu biti različiti, ali najčešće imaju veze sa jednostavnim reklamama. Vrsta reklame koja se odnosi na širenje lažnih vijesti obično se naziva „mamac za klikove“ i primjeri za to su brojni. Jedan od primjera je „Sedamnaest poznatih ličnosti koje su imale lošu plastičnu operaciju... Nećete verovati ko je pod brojem 11.“ Ovakvi naslovi su striktno fokusirani na reklamu i nemaju stvarnu vrijednost stvarnih vijesti.
- Još jedna stvar koja je uključena u uvjerljivost koje treba biti svestan je heuristička dostupnosti. Stvari koje se lako stavljaju u prvi plan sjećanja dobijaju poseban status (Tverski i Kahneman 1974).
- Proces donošenja zaključaka u vezi sa informacijama, na način koji je sličan ličnom skupu uvjerenja pojedinca naziva se pristrasnost potvrde. Ljudi će prije prihvatići činjenice u koje oni sami vjeruju. Psihološki gledano, ovo je heuristika kojom slaganje članaka sa sopstvenim ličnim mišljenjem jača vjeru u njegovu istinitost, dok neslaganje izaziva sumnju u to koliko je članak istinit.
- Da bi prepoznali ove taktike koje se koriste u širenju lažnih vijesti, ključno je postati ih svestan, pogotovo zbog činjenice da su lažne vijesti stvorene da budu komplementarne vjerovanjima ljudi i da se predstave kao stvarne.

Vrste dezinformacija

1) Lažna veza

Ova konkretna vrsta lažnih vijesti je obično slučajna i dešava se zbog pogrešnog postavljanja vizuelnih pomagala i naslova koji inače nijesu povezani sa sadržajem članka. Ponekad se, međutim, namjerno koriste kako bi privukli čitalačku publiku.

2) Satira/Parodija

Sadržaj koji je namjerno kreiran da ismijava probleme na koje se odnosi. Međutim, on mora biti napisan na način koji garantuje očigledno prepoznavanje njegove prirode, kako bi se izbjeglo pomisao da je to prava vijest.

3) Obmanjujući sadržaj

Vrsta sadržaja koji je uokviren tako da se odnosi na pojedince ili detalje koji nemaju veze sa stvarnim sadržajem priče. To se obično dešava zbog nedostatka novinarskih sposobnosti ili uticaja politike ili jednostavno zbog etiketiranja mišljenja.

4) Lažni sadržaj

Sadržaj koji je validan i istinit, ali zbog falsifikovanja konteksta gubi svoj kredibilitet. Obično se dešava kada su citati pogrešno pripisani ili se datumi pogrešno koriste. Ova vrsta sadržaja se povremeno pojavljuje na sajtovima koji opširno ne provjeravaju činjenice, a jasno je da imaju za cilj da utiču na javno mnjenje.

5) Sadržaj pun prevare

Lažno predstavljanje pouzdanih izvora kako bi se privukla čitalačka publika ili narušila pouzdanost tog istog izvora. Ovo je najčešće korišćena taktika u propagandi i to onih čiji je glavni cilj ostvarivanje profita bez brige o pouzdanosti informacija.

6) Izmanipulisani sadržaj

Sadržaj koji se stvara manipulisanjem stvarnim informacijama, bilo digitalnom manipulacijom multimedije ili jednostavno lažnim navođenjem izvora. Obično se lako prepoznaje, ali se ponekad ne reaguje dovoljno brzo, što uzrokuje njegovo širenje.

7) Izmišljeni sadržaj

Ova vrsta sadržaja nema nikakvu validnost i postoji samo da bi širila obmanu. Obično se stvara kreiranjem lažnih video-snimaka koji prate izmišljene tekstove koji su predstavljeni kao činjenični i vrijedni objavljenja.

Da li ste znali?

„Jedan od faktora koji može u velikoj mjeri uticati na povjerenje u vijesti je medij koji se koristi. Globalno, društveni mediji smatraju se kao manje pouzdan izvor vijesti, a u EU radio i televizija se smatraju pouzdanijima. U trenutnoj klimi lažnih vijesti i polarizovanih političkih događaja, mladi ljudi širom svijeta teško se oslanjaju na masovne medije, iako se takav stav vidi i kod starijih generacija.“

Izvor: Statista, 2021.

Koji su najbolji onlajn resursi za provjeru činjenica?

FACTCHECK

Pored dosadašnjih komentara, na desnoj strani ekrana pojavljuju se specijalizovani odjeljci da bi se korisnik uputio na tematske oblasti uključujući nauku, politiku i glassine na internetu.

HOAX-SLAYER

Kombinuje obrazovne vodiče i informacije o prevarama, zlonamjernim programima i obmanama. Ima funkciju pretrage, kao i kategorije koje se mogu pretraživati na novopokrenutoj internet stranici.

INTERNET STRANICE ZA PROVJERU ČINJENICA

FULLFACT

U pitanju je registrovana dobrotvorna i nezavisna ne-profitna kompanija u Velikoj Britaniji. Ovaj sajt nastoji da bude nepristrasan u svom izještavanju. Nudi The Full Fact Toolkit kao alatku za obuku koja pomaže pojedincima i školama u provjeri činjenica.

SNOPES

Ovo je zapravo jedan od najstarijih sajtova za provjeru činjenica. Sajt je osvojio dvije Vebi nagrade i dozvoljava pretragu po ključnoj reči ili URL-u, filtere za skeniranje prema tipovima medija, a takođe uključuje „nasumični“ odjeljak koji prikazuje proizvoljne poslove o glasinama.

1) FactCheck

<http://www.factcheck.org/>

Pored dosadašnjih komentara, na desnoj strani ekrana pojavljuju se specijalizovani odjeljci da bi se korisnik uputio na tematske oblasti uključujući nauku, politiku i glasine na internetu.

2) Full Fact

<https://fullfact.org/about/>

U pitanju je registrovana dobrotvorna i nezavisna neprofitna kompanija u Velikoj Britaniji. Ovaj sajt nastoji da bude nepristrasan u svom izvještavanju. Nudi The Full Fact Toolkit kao alatku za obuku koja pomaže pojedincima i školama u provjeri činjenica.

3) Hoax-Slayer

<http://hoax-slayer.net/>

Kombinuje obrazovne vodiče i informacije o prevarama, zlonamjernim programima i obmanama. Ima funkciju pretrage, kao i kategorije koje se mogu pretraživati na novopokrenutoj internet stranici.

4) Fact Checker : Istina iza retorike. The Washington Post

https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/?utm_term=.a243fd45d352

Lažno predstavljanje pouzdanih izvora kako bi se privukla čitalačka publika ili narušila pouzdanost tog istog izvora. Ovo je najčešće korišćena taktika u propagandi i to onih čiji je glavni cilj ostvarivanje profita bez brige o pouzdanosti informacija.

5) Politifact

<http://www.politifact.com/trutho-meter/>

Politifact nudi tablice rezultata za provjeru činjenica o tvrdnjama koje iznose članovi medija, uključujući stručnjake, kolumniste i političke analitičare. Vjerovatno najpoznatiji po svojim Truth-oMeter i Trump-o-Meter, ovaj sajt nudi pretraživanje i pregledanje prema člancima, ljudima, radiju, blogerima, novinama i još mnogo toga.

6) Snopes

<http://www.snopes.com/>

Ovo je zapravo jedan od najstarijih sajtova za provjeru činjenica. Sajt je osvojio dvije Vebi nagrade i dozvoljava pretragu po ključnoj reči ili URL-u, filtere za skeniranje prema tipovima medija, a takođe uključuje „nasumični“ odjeljak koji prikazuje proizvoljne postove o glasinama.

Kako dekodirati lažne vijesti?

1) Razvijte kritički način razmišljanja

Pokušajte da sagledate iz različitih uglova i postavite sebi sljedeća pitanja: „Zašto je ova priča napisana? Možda pokušava da me natjera da kliknem na drugu internet stranicu? Da li me želi ubijediti u određeno gledište? Možda sam pristrasan zbog sopstvenih uvjerenja?“

2) Pregledajte URL

Pazite na neobične nazive domena, kao što je „.com.co“ koji su dizajnirani da izgledaju legitimno, ali su često lažne verzije izvora. Ako primijetite riječi poput „bloger“ ili „.wordpress“ u domenu, to obično ukazuje da je to lični blog, a ne izvor vijesti.

3) Provjerite izvor i dokaze

Pregledajte sajt da biste se uvjerili da je legitiman. Možete da provjerite njegovu misiju i kontakt informacije da biste saznali da li je riječ o vijestima, satiri ili mišljenju. Pročitajte prošle naslove koji su mamac za klikove, uočite ko se citira i informacije na drugim internet stranicama.

4) Posmatrajte tekst

Da li tekst ima pravopisnih grešaka ili dramatične interpunkcije? Ovo može biti trag koji može pomoći u otkrivanju jednostavnog izmišljenog sadržaja, jer većina uglednih izvora ima visoke lektorske i gramatičke standarde.

5) Otkrijte slike

Imajte na umu da se fotografije mogu lako fotošopirati i krivotvoriti. Na primjer, čudne sjenke na slici ili nazubljene ivice oko oblika su neke stvari na koje treba obratiti pažnju, ali budite oprezni čak i kada izgledaju besprekorno.

6) Istražite sa stručnjacima

Ako vam se priča čini sumnjivom ili se ne čini da je pravilno citirana, možete pitati stručnjaka u toj oblasti ili konsultovati sajt za provjeru činjenica.

GLAVNE TEME U VEZI SA LAŽNIM VIJESTIMA U 2021

NASTAVITE ČITANJE DA BISTE VIDJELI
ŠTA JE SLAM TIM DO SADA ISTRAŽIO!

Položaj migrantkinja

Autor: Nataša Vuković BRAVO BiH

Prije nekoliko dana obilježili smo Međunarodni dan žena. Samo jedan dan u godini kada se sjetimo borbe za ženska prava, duge i neprekidne borbe žena širom svijeta za ravnopravan položaj u porodici, društvu, na poslu, u obrazovnim institucijama, na ulici. Ovaj dan je veoma značajan za ostvarivanje osnovnih ljudskih prava, posebno prava na rad i dostojanstvene uslove rada, ostvarivanje izbornih prava i eliminisanje svih oblika diskriminacije žena.

Svi moćnici, državni službenici, predsjednici, filantropi, ispunili su svoju dužnost i poslali snažne poruke podrške ženama, ukazujući na njihovu ulogu u društvu. Da budemo jake, hrabre, da se borimo za svoja prava. Da treba da se obrazujemo, da budemo elokventne, ambiciozne, itd... Kako to lijepo zvuči. Demokratski. Ali da li je to zaista tako?

Šta je sa onim ženama koje se bore za minimalna egzistencijalna prava, kao što su pravo na stan, hranu, odjeću i obuću, pravo na zdravstvenu zaštitu? Da ne spominjemo prava kao što su zabrana mučenja, zabrana ropstva, zabrana diskriminacije. Možda je realnije pitanje da li imaju pravo na borbu i koji su im mehanizmi borbe dostupni, s obzirom na pregršt zakona, propisa i konvencija koji su samo mrtvo slovo na papiru?

Ko su one? Koja su njihova prava? Koje su njihove potrebe za životom dostoјnim čovjeka i zašto su na margini?

Možemo reći da je 2020. godina bila veoma teška i nemilosrdna za cijeli svijet, a migrantima u Bosni i Hercegovini (BiH) i drugim zemljama donijela je više problema – od širenja lažnih vijesti na društvenim mrežama, medijske hajke, nasilja na granicama, zastrašivanja i progona, socijalne isključenosti do marginalizacije najugroženijih kategorija.

Posebno ranjive grupe u migrantskoj populaciji su žene, koje su često zlostavljane od dilera i krijumčara. Zbog nesigurnosti, nepovoljne političke situacije u zemlji i siromaštva, hiljade njih napustilo je svoje domove u potrazi za azilom. Izloženi raznim problemima, poput nastavka putovanja, pritiska da sačuvaju porodicu, pa i nasilja, sve češće doživljavaju pad raspoloženja, letargiju, stres, što doprinosi pojačanim simptomima depresije i traumama. Samo neki od rizika sa kojima se suočavaju na svom putu ka boljem životu i bezbjednosti su opasnost od trgovine ljudima, seksualnog uznemiravanja, eksploatacije, nasilja, uznemiravanja na putovanju, čemu umnogome olakšava pravna nevidljivost – nedostatak identifikacionih dokumenata i nemogućnost ostvarivanja prava, jezičke barijere i nepoznavanje kulture zemalja kroz koje prolaze.

Žene i djevojke suočavaju se sa dodatnom ranjivošću kada su raseljene zbog sukoba. Neadekvatan i nefunkcionalan sistem zaštite omogućava počiniocima da prođu nekažnjeno zbog zlostavljanja.

Nedostatak skloništa, pretrpanost u kampovima sa izuzetno teškim životnim uslovima, slabo osvijetljeni javni toaleti koji se ne mogu zaključati, zajedničke prostorije bez privatne sfere povećavaju rizik od rodno-zasnovanog nasilja, uključujući seksualno nasilje. Tamo gdje su ljudi prinuđeni da žive zajedno u malom prostoru, bez zaposlenja i puni frustracije, raste nasilje koje se često manifestuje u slabijima. I često čute iz straha od stigmatizacije i kazne od strane sopstvene porodice, sramote, bespomoćnosti i moralne osude u sopstvenom okruženju.

Čak i kada dođe do zlostavljanja, mnogim ženama i djevojkama migrantkinjama nedostaju resursi, sistemi podrške i znanje da traže pomoć, kao i jezičke barijere koje dodatno olakšavaju napade. Iza napada može da stoji nasilni partner, cimer, švercer i dobrovoljac koji im se nameće i zlostavlja ih. Migrantkinje se takođe suočavaju sa dvostrukom diskriminacijom – kao žene i kao migranti. Rasizam i ksenofobija javljaju se kao direktnе posledice velikih migracija. Ksenofobija prema nesunarodnicima, posebno prema migrantima, izbjeglicama i tražiocima azila, jedan je od glavnih izvora savremenog rasizma. A antiimigrantsko raspoloženje je u stalnom porastu u mnogim zemljama.

Negativni stavovi o migrantima i izbeglicama postali su praksa u medijima, stvarajući o njima predrasude i stereotipe koji dovode do socijalne isključenosti.

Pristrasnim izvještavanjem i senzacionalističkim naslovima koji uglavnom nema-ju veze sa stvarnim stanjem na terenu, javnost BiH je zatrovana mnoštvom lažnih vijesti i dezinformacija o izbjeglicama i migrantima. Ali to, naravno, nije iznenađujuće jer smo mi narod u kome mediji grade mišljenje i stav javnog mnjenja. Naslovi poput „Izbjeglice i migranti su isključivo muškarci“ dodatno pogoršavaju njihovu situaciju ostavljajući ih nevidljivima i doprinoseći njihovoj daljoj marginalizaciji. Tačno je da su većina izbjeglica i migranata muškarci, ali broj žena i djece nije nimalo zanemarljiv.

Izveštaji o silovanju i seksualnom zlostavljanju u izbjegličkom smještaju, kao i tokom putovanja, gotovo da i nijesu postojali u javnosti. Ipak, mračna cifra je velika, iako nema zvaničnih izvještaja. Mnogi slučajevi nikada nijesu zabilježeni, niti će iko odgovarati. Prema informacijama na području Sarajeva, potvrđene su informacije o pokušaju silovanja i silovanju migrantkinja. Žrtve su izjavile da su ih tokom putovanja iz Turske u BiH migranati zlostavljali, ali i osoblje kampova u ko-jima su boravili. Međutim, nijesu spremne da o tome javno govore, zbog sekunda-rne viktimizacije, ličnih uvjerenja i djelimično zbog nepovjerenja u sistem zaštite. Mora se uzeti u obzir da se radi o ženama koje su živjele u patrijarhalnim sredinama i koje su manje obrazovane jer nisu imale priliku da se školiju.

Postoje i slučajevi djece koja se upuštaju u seksualne odnose radi preživljavanja i kako bi platili švercerima da nastave put, jer su ostali bez novca ili su bili opljačkani.

Nedovoljan medijski prostor, nedostatak informacija o društvenom položaju mi-grantkinja, pa, čak, i nedovoljna institucionalna posvećenost ovom problemu do-vode do toga da žene doživljavaju diskriminaciju ne samo na osnovu migrantskog statusa, već i na osnovu pola. Tome u prilog govori i činjenica da mediji u Bosni i Hercegovini vrlo rijetko objavljiju podatke o broju migrantkinja, a gotovo nikada o njihovim potrebama, što dodatno ugrožava njihov društveni položaj. Ništa bolja situacija nije ni kada su u pitanju zemlje u regionu poput Hrvatske i Srbije. Prvi dostupni onlajn izvještaji UN-a o broju migrantkinja u Bosni i Hercegovini pojав-ljuje se tek 2019. godine, a posebna pažnja na broj žena, njihove potrebe, pro-grame i pomoć ženama dolazi u fokus od februara 2020. godine. U martu 2020, prema mjesecnom izvještaju UN-a o migrantskoj situaciji u BiH, utvrđeno je da je broj novih migranata 4.795, od čega 451 žena i djevojka, što predstavlja 18% od ukupnog broja migranata.

Migrantkinje se suočavaju i sa diskriminacijom u ekonomskom sektoru, na nacionalnoj, rasnoj i polnoj osnovi, čak i kada su u pitanju plate, prekovremen rad, mogućnosti napredovanja u radu, pristup zdravstvenom i obrazovnom sistemu, a vrlo često su izložene verbalnom, fizičkom i seksualnom uznemiravanju, zlostavljanjem na radnom mjestu.

Kao još jedan u nizu problema sa kojima se migrantkinje i dalje suočavaju, postoje zdravstveni rizici kako u tranzitu, tako i na destinacijama koje su dodatno pogodjene klimatskim promjenama i nesigurnim uslovima putovanja. Značajan broj migrantinja je u drugom stanju ili zatrudni i može izgubiti pristup zaštiti seksualnog i reproduktivnog zdravlja tokom putovanja ili u haosu raseljenja, što može imati ozbiljne posledice po njihovo zdravlje. Ovo se smatra jednim od vodećih uzroka smrti, bolesti i invaliditeta među raseljenim ženama i djevojčicama u reproduktivnom dobu.

Ono što je alarmantno u poslednje vrijeme jeste da veliki procenat izbjeglica pati od posttraumatskog stresnog poremećaja i depresije. Studija Njemačke Savezne komore psihoterapeuta pokazuje da je 70 odsto izbjeglica bilo svjedok nasilja. Više od polovine njih osjetilo je to nasilje na svojoj koži, a 43 odsto izbjeglica preživjelo je torturu, među kojima je i veliki broj žena.

Pristup psihosocijalnoj pomoći postaje jedna od važnih karika u lakšem socijalnom uključivanju u društvo, adaptaciji na novu sredinu i ublažavanju posledica migracionog procesa. Ova dostupnost u BiH nije na zavidnom nivou, jer je obezbijeđena samo u nekim kampovima zbog ograničenih ljudskih resursa i jezičke barijere, nedostatka prevodilaca.

Iako svi ovi problemi sežu daleko i imaju svoje korijene u prošlosti, jer su žene u procesu migracija kroz istoriju bile diskriminisane tako što su bile nevidljive i nepriznate kao učesnice migracija, iako su činile polovinu ukupnog broja. Done davno nijesu bili priznate niti zaštićene konvencijama, uključujući Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu u BiH. U konvencijama UN-a i zakonima BiH pominje se pojam „migranti i njihove porodice“ gdje se muškarci pretežno smatraju migrantima i njihove žene i djeca, iz čega se može zaključiti da su žene u teoriji imale samo pasivnu poziciju u procesu migracija. Konvencija Ujedinjenih nacija o statusu izbjeglica takođe daje prednost muškarcima kao izbjeglicama kada definiše pojam „izbjeglica“. S obzirom da ovaj pojam nije rodno senzitivan, može se zaključiti da prilikom izrade ove konvencije nije prepoznata potreba za zaštitom migrantkinja. Tome u prilog govori i činjenica da u dijelu Zakona o izbjeglicama koji se odnosi na nediskriminaciju nije navedeno da je diskriminacija po osnovu pola zabranjena.

Iz svega navedenog možemo zaključiti da su žene kroz istoriju bile i po zakonu i u praksi diskriminisane kao učesnice migracija, što se negativno odrazilo na njihov društveni položaj u društvu, pravnu zaštitu, pristup tržištu rada, obrazovanje i zdravstveni sistem. Iako žene trenutno čine oko polovinu svjetske migrantske populacije, kao i polovinu svjetske populacije, ova praksa se nastavlja i danas. Broj žena koje su pogodjene nasiljem je ogroman i svakim danom raste. Prema izveštaju SZO, jedna od tri žene u svijetu doživljava nasilje i diskriminaciju. Ovo nije feministička borba, borba žena za svoja prava. Ovo je borba svih nas jer svako ljudsko biće na planeti zaslужuje i ima pravo na dostojanstven život. To je naša moralna obaveza. Potrebni smo im, naša podrška i saosjećanje. Jer sjutra bi to mogao biti ti!

Ono što je paradoks je da su sva tri konstitutivna naroda u BiH tokom proteklog rata doživjela privremeno ili trajno raseljavanje iz svog mjesta u druge dijelove BiH ili u inostranstvo, pa bi se opravdano očekivalo da stanovništvo BiH pokazuje saosjećanje i empatiju prema stanju u kojem se nalaze migranti. Iskustvo na sopstvenoj koži trebalo bi da omogući lakšu identifikaciju. Ali realnost je drugačija, jer je BiH, nažalost, više od 20 godina nakon rata još uvijek poslijeratno društvo. Kako da prihvatimo druge kada ne možemo prihvati sebe?

Migrantska kriza je uzdrmala Evropu i njene vrijednosti do srži. Evropska unija je otkrila sve svoje slabosti kada je došlo do naglog priliva migranata. Ideje evropske humanosti, solidarnosti i otvorenosti dovedene su u pitanje. Da li je EU ostala zaglavljena između ljudske i državne bezbjednosti?

Da li ste znali?

„U Evropi ima 78 miliona međunarodnih migranata, više od jedne trećine ukupnog globalnog broja.“ Izvor: IOM, 2021.

Slika migranta u bosansko-hercegovačkim medijima

Autor: Dragan Zelenović BRAVO BiH

Zbog višegodišnjih sukoba i ratova na Bliskom istoku, veliki broj stanovnika iz zemalja tog područja pokušava da nađe svoje utočište na evropskom tlu. Od 2018. godine Bosna i Hercegovina se suočava sa velikim prlivom migranata, koji u našu zemlju često ulaze ilegalno. Od tada su se lokalni mediji aktivnije uključili u izvještavanje o ovoj populaciji.

Od početka migrantske krize u Bosni i Hercegovini, mediji u većini slučajeva za ove ljudi koriste termin migranti. Uz raširenu ksenofobiju u našem društvu, čini se da

mediji ne doprinose smirivanju situacije, kada je migrantska kriza u pitanju, a novinski članci se pišu sa namjerom da privuku što veći broj čitalaca, bez provjere informacija o određenim događajima. Mediji sa više empatije prema ovoj grupi ljudi prave razliku između različitih grupa i koriste imena poput ljudi u pokretu i izbjeglice, iako je njihov broj veoma mali.

Prema međunarodnim i zakonima u Bosni i Hercegovini, izbjeglica je svaki stranac koji je pobegao iz zemlje porijekla zbog rata ili straha od progona, dok je migrant svako lice koje je napustilo zemlju porijekla, najčešće iz ekonomskih razloga. Analiza najčitanijih medija u Bosni i Hercegovini pokazuje da je vrlo malo njih pisalo o ovoj razlici, pokušavajući da javnosti objasne razliku između ova dva pojma.

Neki od njih su N1, Agencija Anadolu – bosanski servis, VOA na bosanskom jeziku i BUKA. Nadalje, čini se da su u Bosni i Hercegovini najmanje spominjana grupa u medijima tražici azila, ljudi koji su u našoj zemlji zatražili azil, pri čemu mogu dobiti jedan od dva oblika međunarodne zaštite (izbjeglički status ili supsidijarnu zaštitu). Sve ove grupe u bosanskohercegovačkim medijima uglavnom se nazivaju migrantima, a napisi o njima obično su puni negativnih vijesti. Neki od njih imaju naslove: „Migranti koji su počinili oružanu pljačku u Zenici uhvaćeni u Donjem Vakufu“, „Detalji stravičnog zločina kod Tešnja: Migrant uboden nožem u glavu“, „Migrant, optužen za silovanje i zaražen HIV-om, pobegao“ itd. Po broju vijesti koje negativno govore o ovoj populaciji, prednjači sajt antimigrant.ba, koji u svojim tekstovima vrlo često koristi pežorative poput braća po vjeri, zaljubljenici u „ljude u pokretu“¹, braća iz ISIS-a, „nesrećni“ muhadžiri² itd, što stvara čitaocima sve veći prezir prema migrantima.

Većina izvora koje bosanskohercegovački mediji koriste u izvještavanju o migrantima su nepouzdani i često se zasnivaju na komentarima očevidaca, kada je riječ o činjenju zločina, ne čekajući zvaničan izvještaj nadležnih.

Mediji koji su bolje opremljeni i imaju veću strukturu i pokrivenost često su izvori manjih medija regionalnog karaktera, iako niko od njih ne pokaže ozbiljnu zainteresovanost za provjeru činjenica. Najpoznatiji slučaj širenja lažnih vijesti vezan je za ubistvo mladića sa Ilijama, gdje je za taj zločin optužen migrant marokanskog porijekla. Ubrzo nakon toga medijskim portalima se proširila vijest o događaju sa istaknutim likom prvooptuženog. Nekoliko dana kasnije, policija je uhapsila osobu koja je odgovarala opisu, iako se nedugo zatim ispostavilo da nije reč o ubici, već o Marokancu sličnog izgleda. Međutim, to nije spriječilo bosanskohercegovačke medije, da o ovom posljednjem izvještavaju kao o ubici, ne čekajući potvrdu identiteta od strane nadležnih organa.

Na kraju, treba naglasiti da većina medija piše i postupa po direktivama svojih vladajućih struktura, koje su često različite političke partije.

---

¹ Odnosi se na ljudе koji im pomažu

² Muhadžiri je arapski termin za migrante

U zavisnosti od njihovog odnosa prema migrantskom pitanju, usmjerava se i ton medijskog izvještavanja (npr. RTRS, Bljesak.info, STAV Magazin itd). Negativni stavovi o migrantima i izbjeglicama postali su praksa u medijima, stvarajući o njima predrasude i stereotipe koji dovode do socijalne isključenosti.

Donald Tramp – Lažne vijesti, ima li istine?

Autor: Imran Polovina BRAVO BiH

Najopasnija laž: Koronavirus je bio pod kontrolom

Ovo je više ličilo na porodicu laži nego na jednu laž. Ali svaka od njih — laž da je virus ekvivalentan gripu; laž da je situacija „potpuno pod kontrolom“; laž da virus „nestaje“ sugerisala je Amerikancima da ne moraju mnogo da mijenjaju svoje uobičajeno ponašanje. Godinu dana nakon krize, više od 386.000 Amerikanaca je umrlo od virusa. Ne možemo precizno reći kako bi se kriza odvijala drugačije da je Tramp bio iskreniji. Ali razumno je pomisliti da je njegovo nepoštenje dovelo do značajnog broja smrtnih slučajeva.¹

Poslovi u proizvodnji

Tramp je lažno tvrdio da su „dodali skoro 600.000 radnih mesta u proizvodnji“. Ovo bi bilo pretjerivanje čak i da ste zaustavili sat u februaru. (U tom trenutku, prije martovskog kraha povezanog sa pandemijom, tokom Trampovog predsjedavanja dodato je skoro 483.000 radnih mjesta u proizvodnji). Ali sada je ta tvrdnja potpuno pogrešna. Od septembra, oko 164.000 radnih mjesta u proizvodnji izgubljeno je otako je Tramp preuzeo dužnost.

Još jedna Trampova lažna izjava odnosi se na Baraka Obamu i „njegovu izjavu“ da „nikada nećete stvoriti poslove u proizvodnji“. To nije ono što je Obama rekao. Na događaju u gradskoj vijećnici 2016, Obama je rekao da su neki proizvodni poslovi² zauvijek otišli iz SAD-a, ali se takođe pohvalio koliko se novih otvara.

NATO

Još jedna kategorija lažnih tvrdnji koje je rekao Tramp odnosi se na NATO. Tvrđio je da je odgovoran za obezbjeđivanje dodatnih „130 milijardi dolara godišnje“ za vojnu potrošnju drugih zemalja. U stvari, NATO kaže da je povećanje od 130 milijardi dolara ukupno između 2016. i kraja 2020. godine, a ne 130 milijardi dolara godišnje. (NATO zaista pripisuje Trampu zasluge za povećanje, ali vrijedi napomenuti da je potrošnja rasla od 2015. godine, prije nego što je Tramp preuzeo dužnost).

Tramp je rekao da prije njega članice NATO-a „nijesu plaćale svoje račune“ i „da su bile delikventne“. NATO tako ne funkcioniše. Dok alijansa ima za cilj da svaka članica potroši 2% BDP-a na odbranu, neuspjeh u dostizanju tog cilja ne stvara račune ili dugove.³

Izbor veterana

Tramp je ponovio još jednu od svojih omiljenih laži na skupu, izjavljujući da su „prošli izbor VA“. Obama je potpisao nacrt zakona o izboru 2014.⁴ godine; to je bila inicijativa dvojice senatora koje je Tramp često kritikovao, Bernija Sandersa i pokojnog Džona Mekejna. Ono što je Tramp potpisao je Zakon o misiji VA iz 2018, koji je proširio i modifikovao program izbora.

Tramp je ovu tvrdnju iznio više od 160 puta.

Najalarmantnija saga o lažima: Sharpiegate

Tramp je 2019. tvitovao da je Alabama jedna od država sa većim rizikom od uragana Dorijan nego što se prvo bitno predviđalo. Federalna meteorološka kancelarija u Birmingemu je tada tvitovala da, zapravo, Alabama neće biti pogodjena olujom.

Nije sjajno, ali se brzo može popraviti jednostavnom korekcijom Bijele kuće. Tramp je, međutim, toliko urođeno nespreman da prizna grešku da je krenuo u kampanju punu farse da dokaže da je njegov netačan tvit iz Alabame zapravo bio tačan, na kraju pokazujući mapu uragana koja je grubo izmijenjena pomoću Šarpija.

Ta šala bi mogla biti smiješna da zvaničnici Bijele kuće nijesu krenuli u akciju iza kulisa i pokušali da izvrše pritisak na savezne vremenske stručnjake da kažu da je on u pravu, a da oni nijesu.⁵ Saga je dokazala da Tramp nije bio neki usamljeni lažov: iza njega su stajali svi moćni organi spremni da se bore za njegove izmišljotine.

Najružnija laž: poslanik Ilhan Omar podržava Al Kaidu.

Na događaju u Bijeloj kući 2019. godine, Tramp je grubo izvrnuo citat poslanika Ilhana Omara iz 2013. kako bi pokušao da navede svoje pristalice da povjeruju da je demokrata iz Minesote izrazio podršku terorističkoj grupi Al Kaidi.⁶

Tramp je nastavio sa dodatnim fanatičnim napadima na Omara u narednim mjesecima. Ali teško je zamisliti podliju laž koju bi predsjednik izgovorio o muslimanskom zvaničniku koji je već dobijao prijetnje smrću od klevete zbog koje on zvuči proteroristički.

- 1** - Sam Baker, „Trump: Coronavirus is under control”, AXIOS, <https://wwwaxios.com/trump-coronavirus-under-control5f114a16-9952-428c-bc07-3cfa360b0977.html> (pristupljeno 21. marta 2021)
- 2** - „Questions for President Obama: A Town Hall Special”, PBS, <https://www.pbs.org/news-hour/show/questions-for-presidentobama-a-town-hall-special> (pristupljeno 21. marta 2021)
- 3** - Glenn Kessler, „Trump’s NATO parade of falsehoods and misstatements”, The Washington Post, <https://www.washingtonpost.com/politics/2019/12/10/trumpsnato-parade-false-facts-misstatements/> (pristupljeno 21. marta 2021)
- 4** - Cameron Brenchley, „President Obama Signs Bill to Give the VA the Resources It Needs”, The WHITE HOUSE President Barack Obama, <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2014/08/07/president-obama-signs-bill-give-va-resources-it-needs> (pristupljeno 21. marta 2021)
- 5** - Christopher Flavelle and Lisa Friedman, “NOAA Officials Feared Firings After Trump’s Hurricane Claims, Inspector General Says”, The New York Times, <https://www.nytimes.com/2020/07/09/climate/trumphurricane-dorian-noaa.html> (pristupljeno 21. marta 2021)
- 6** - Daniel Dale and Sarah Westwood, “Fact check: Trump falsely accuses Ilhan Omar of praising al Qaeda”, CNN politics, <https://edition.cnn.com/2019/07/15/politics/trump-falselyaccuses-omar-al-qaeda-fact-check/index.html> (pristupljeno 21. marta 2021)

Indeks slobode štampe – Analiza podataka

Autor: Omer Muminović

Biti novinar

Posao novinara je veoma dinamičan, a u nekim slučajevima i opasan. Da biste bili novinar, morate imati odlične analitičke sposobnosti i razlikovati istinu od laži. U svakodnevnom radu novinari se suočavaju sa raznim dezinformacijama i govorom mržnje, koji mogu biti značajna prepreka u dostavljanju tačnih informacija publici. U današnjem društvu, sa razvojem interneta i društvenih medija, posao novinara nije nimalo lak. Iako bi neko mogao da kaže da su internet i platforme društvenih medija dale široku slobodu novinarima da slobodno izraze svoje mišljenje – to nije uvijek tačno. Novinari imaju više mogućnosti da plasiraju svoje informacije na različite platforme nego u danima „starih medija“. Ipak, u javnom prostoru kruži još više osuda i lažnih vijesti.

Danas se novinarima prijeti, a njihova sloboda govora je na udaru. U nekim djelovima sveta medijsko okruženje je mnogo bolje u odnosu na druge. Na primjer, prema Indeksu Reportera bez granica, sloboda štampe je najveća u skandinavskim zemljama, gde je na prvom mjestu Norveška, a slijede Finska i Danska. S druge strane, autoritarni režimi vlasti, poput onih u Saudijskoj Arabiji, Kini ili Severnoj Koreji, u velikoj mjeri utiču na slobodu štampe, stavljajući te zemlje na dno liste.

Zapadni Balkan i sloboda štampe

Analizirajući ovu temu, zanimljivo je posmatrati region Zapadnog Balkana. Takođe, pogledaćemo Italiju, Bugarsku i Tursku radi detaljnije analize. Balkan, kao turbulentna regija u srcu Evrope, uvijek je imao svoje uspone i padove. U poređenju sa Indeksom slobode medija u drugim zapadnoevropskim zemljama, region Balkana zaostaje. Najvišu poziciju slobode medija ima Bosna i Hercegovina, na 58. poziciji, a slijede Kosovo (70), Albanija (84), Sjeverna Makedonija (92), Srbija (93) i Crna Gora (105). Ako u našu analizu uključimo Tursku, situacija će se samo pogoršati, jer je pozicija Turske (154) daleko gora od gore navedenih zemalja. Zanimljivo je da je Bugarska, zemlja članica EU, veoma nisko postavljena na 111. poziciji. S druge strane, Italija ima mnogo bolje rezultate, koja je na 41. poziciji.

Koji su razlozi za takvo stanje?

Mnogo je razloga zbog kojih je loša sloboda štampe na Balkanu. Balkanske zemlje su u nekoj nedovršenoj tranziciji gdje bi jedan korak naprijed mogao da znači dva koraka unazad. Međutim, mogu se pratiti neki uobičajeni obrasci. Prema Reporterima bez granica, u Bosni i na Kosovu prisutna je podjela po etničkim linijama i stalna nacionalistička retorika. Nedostatak transparentnosti i užasni uslovi rada za novinare čini ih ranjivim i nezaštićenim od raznih političkih agenda koje kontrolišu medije. Srbija se, kao i Albanija, spustila za 3 i 2 pozicije u odnosu na 2019. godinu, što nam šalje neku poruku. Značajna i uticajna državna kontrola izaziva mnoge zabrinutosti zbog čega su vlasti EU kritikovale Srbiju. Novinari nijesu dovoljno zaštićeni i često su napadnuti. Mogu se povući neke paralele i sa situacijom u Albaniji.

U mnogim slučajevima, albanska vlada pokušava da kontroliše medije sa argumentacijom da pokušava da ublaži lažne vijesti, što je bio njihov alibi da kreiraju zakone i propise protiv slobode štampe. U Sjevernoj Makedoniji napravljeni su neki pomaci, ali ukupna situacija nije dobra. Sajber i verbalni napad na novinara ostaje veliki problem. Ali, iako postoje ozbiljne prepreke za veće ocjene slobode štampe na Balkanu, šta možemo reći za Bugarsku? Reporteri bez granica

Analiza tvrdi da je bugarsko novinarsko okruženje suočeno sa ozbiljnim nedostacima kao što su korupcija, politička oligarhija i potpuni nedostatak transparentnosti. Iako je zemlja članica EU, Bugarska će morati naporno da radi kako bi se takmičila sa drugim evropskim zemljama. Italija, koja je takođe zemlja članica EU, pokazala je mnogo bolji rezultat od Bugarske. To nije iznenadenje jer je Italija, iako sa nekim krajnjim desničarskim ustankom, bila srce evropske kulturne obnove nakon srednjeg vijeka. Stari duh tih vremena nije nestao. Osim toga, situacija u Turskoj nije dobra. Autoritarni režim u Turskoj ne može da iznosi argumente u svoju korist. Diskriminacija i napad na LGBTQ+ zajednicu, pretjerani vjerski naglasak i brojni zatvoreni novinari, predstavljaju prijetnju koja može pokopati demokratska načela i usmjeriti Tursku u autoritarnu državu.

Sloboda štampe i lažne vijesti

Nije teško uspostaviti vezu između niskog indeksa slobode štampe i brzog širenja lažnih vijesti. U oblastima gde je sloboda štampe na udaru, širenje lažnih vijesti znatno je prisutnije. Balkan je savršen primjer takvog fenomena. Pandemija Covid-19 samo je pogoršala situaciju i omogućila takozvanim stručnjacima da budu glasniji u širenju svoje „istine“. Prema vodećem sajtu za provjeru činjenica u Bosni i Hercegovini (Raskrinkavanje.ba) tokom prošle godine, širenje lažnih vijesti je eksplodiralo i dostiglo vrhunac u odnosu na prethodni period. Senzacionalni naslovi i članci sa AdSense dodacima mogu zaraditi mnogo novca ako ljudi često kliknu na njih, a tu mudrost su ljudi sa Balkana nedavno otkrili. Na primjer, u Srbiji zdravstveni službenici, pričali su gluposti o pandemiji savjetujući ljudi da idu u kupovinu u Italiju na početku pandemije. U Bosni i Hercegovini ljudi dobijaju savjete da idu u planine i šume, na svježi zrak jer to pomaže u borbi protiv virusa. To je bio samo početak. Kako prenosi Raskrinkavanje.ba, objave o vještačkom virusu napravljene u nekim laboratorijama u Kini, odgovornosti Billa Gatesa za pandemiju i razne teorije zavjere počeli su da izazivaju medijsku pažnju jer su ljudi počeli vjerovati u to. BBC je naveo i da se Italija suočila sa pobunom lažnih vijesti i da se takav problem pojavio i u Turskoj i Bugarskoj. Prema tome, globalna kriza može ubrzati širenje lažnih vijesti i ubrzati dezinformacije. U globalno povezanom svijetu građani treba da se obrazuju i da budu dobro informisani, jer ponekad posljedice mogu biti štetne. Naročito ako vam neko savjetuje da uzimate nepoznate tablete ili ljekove, koji nijesu odobrili zdravstveni službenici i regulatorna tijela. Nažalost, pokazalo se da je to bio slučaj u pandemiji Covid-19.

Šta očekivati u budućnosti?

Budućnost novinarskog posla u nekim aspektima je veoma neizvjesna. Društvo u cjelini mora biti proaktivno i izraziti spremnost da bude na strani novinara. Gil Filips, koji piše za Gardijan, predstavlja primjere široko rasprostranjene brutalnosti ka novinarima, od Meksika do Saudijske Arabije i Evrope. Balkanske zemlje treba da podstiču svoje demokratske procese, povećavaju transparentnost, bore se protiv korupcije ako žele da se pridruže Evropskoj uniji. Takav pristup je neophodan da bi novinari stekli više prava i sloboda i bolje uslove za rad. Govoreći o lažnim vijestima, sajtovi za provjeru činjenica počeli su da dobijaju veću vidljivost i da budu prvi korak koji neko može da učini kako bi provjerio da li su neke vijesti istina ili laž. Dakle, svako treba da pokuša da pronađe sajt za provjeru činjenica u svojoj zemlji i da bude pravilno informisan.

Romi u očima medija tokom migrantske krize

Autor: Ajla Aljović BRAVO BiH

Antiromski rasizam, anticiganizam, antiromizam, romafobija... – zašto nam komšije smetaju? Zašto imamo predrasude prema različitostima? Zar se to ne smatra bogatstvom i ljepotom?

Romi su, u većini zemalja članica SLAM projekta, najveća nacionalna manjina, ali im ovaj položaj i status u društvu ne daju nikakve počasti i privilegije. Umjesto toga, uslovi u kojima žive su, najblaže rečeno, katastrofalni. Najnovije istraživanje Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije je dokaz ove tvrdnje: 32.000 Roma nema odgovarajući pristup vodi, zatim 24.000 njih nema struju, a 93.000 Roma nema kanalizaciju. Međutim, ovo nije kraj problemima sa kojima se suočavaju. Romi nemaju pristup zdravstvenim i socijalnim uslugama, zapošljavanju, obrazovanju... Pandemija koronavirusa dodatno je pogoršala sve ove probleme. Tokom pomenute pandemije, stručnjaci savjetuju da držimo socijalnu distancu, ali ta distanca je uvijek i svuda prisutna prema Romima, posebno u vrijeme krize. Prema istraživanju, veliki broj stanovništva pokazuje umjerenu do visoku socijalnu distancu prema Romima.

Svjedoci smo getoizacije romske populacije. Tome u velikoj mjeri doprinose mediji. Romi su instrumentalizovani u skladu sa dnevnopolitičkim željama vlasti. Prihvaćen je diskurs vlasti, posebno kada su u pitanju Romi i migranti. Romi koji traže azil često se smatraju „lažnim“ od strane političkih predstavnika i medija. U medijima se može čuti i da su Romi sami krivi za svoje siromaštvo i loše uslove života jer je to njihova tradicija.

Ako uporedimo pisanje medija i njihovo izvještavanje o Romima i migrantima, ovo bi se moglo sažeti na sljedeći način. Od početka migrantske krize, mediji su imali različite kriterijume za Rome i migrante. Dok se migrantski kampovi posjećuju gotovo svakodnevno i članci o toj populaciji se pišu sa određenom dozom empatije i razumijevanja kako bi se ovo pitanje riješilo, izvještavanje o Romima je sasvim suprotno. Romi su medijima interesantni samo u izuzetnim prilikama, kada se obilježavaju neki međunarodni dani vezani za Rome, ali i tada postoje brojni stereotipi i predrasude. Gotovo uvijek se pominje socijalna neprilagođenost Roma sredini u kojoj žive. Izvršna direktorka Romskog informativnog centra „Kali Sara“ Sanela Bešić smatra da je odnos medija prema Romima i njihovim zajednicama ogledalo stava političara, ali i odnosa čitavog društva i njegovih zakona.

I migranti i Romi pojavljuju se u lažnim vestima – kao odvojene grupe, ali i zajedno. Čest je slučaj da se Romi predstavljaju kao migranti i prose. Svjedoci smo i da se migranti optužuju za krivična djela, ubistva i slične stvari, a zapravo ta djela čine Romi. Lažne vijesti i govor mržnje prema migrantima prisutni su i na društvenim

mrežama, a među njima prednjači Fejsbuk grupa „Pokret STOP naseljavanju migranata“ koja je nastala 25. marta 2020. godine i broji preko 300.000 članova, navode novinari Voisa. Najdrastičniji primjeri su pozivi na ubijanje i protjerivanje migranata. Omalovažavanje i stereotipiziranje te populacije je drugo po učestalosti. Neki od naslova koji povezuju migrante sa kriminalnim radnjama su: „Otar mladića napadnut u Sarajevu: Migranti su mu polomili lobanju, operacija je trajala 3 i po sata.“, „Dječak je presretnut na željezničkoj stanici, MIGRANTI SU OSUMNJIČENI.“, „TRI SATA JE TRAJALA OPERACIJA U BOLNICI: Migranti brutalno pretukli maloljetnicu u Sarajevu.“ Mediji serviraju lažne vijesti, govor mržnje i generalizacije, a institucije to ne sprečavaju, kao ni rasističke poruke koje se mogu naći u komentarima na članke.

Migranti, kao i romska nacionalna manjina, i dalje su povezani sa krivičnim dješlima, nasiljem i narušavanjem bezbjednosti. Neki kosovski mediji lažno su objavili da je romska djevojčica kidnapovala djecu, što je dovelo do toga da je djevojčica dva puta fizički napadnuta.

Da li je pošteno, u redu, ljudski, vjerovati u priče i lažne glasine i stvarati predrasude? Kritička svijest širih masa nije dovoljno razvijena. Slijepo vjerujemo medijima koji sve više koriste stranice koje su mamci za klikove i lažne izjave i koji se kategorisu kao krivično djelo, a ne tačne i provjerene informacije.

Međutim, ovo nije jedini primjer napada na romsko stanovništvo. Protesti i nasilje nad Romima, kao i razna zastrašivanja, prisutni su u mnogim zemljama. Italijanske vlasti namjeravaju da protjeraju sve Rome koji nemaju italijansko državljanstvo. Pored toga, rušenje romskih kampova bez obezbjeđivanja zamjenskog smještaja postalo je sve češće u Italiji.

Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, napravljeni su mali koraci u zaštiti prava Roma, ali to još uvijek „nije u cvatu“. Često se među ljudima mogu čuti fraze „Daću te Ciganima“ i „Ciganka će te ukrasti“. Te rečenice su pogrdne, diskriminatorne i neprijatne za čuti. Izvještaj o položaju Roma u BiH pokazao je da država Romima ne obezbjeđuje dovoljno osnovnih prava. Zločini počinjeni iz mržnje prema Romima nijesu neuobičajeni i nedostatak odgovarajućeg odgovora vlasti može stvoriti klimu nekažnjivosti i produbiti iskustvo marginalizacije.

Ako želimo da komentarišemo zločine koje su počinili Romi – u registrima krivičnih djela i prekršaja nema statistike za Rome, a ne može se utvrditi ni da li je pretpostavka da Romi imaju visok stepen kršenja zakona zaista tačna i pouzdana.

Direktnim normativnim uticajem mediji podstiču stvaranje predrasuda, ali i njihovo uvećanje. Manjinske grupe u medijima su prikazane kroz negativnu pristrasnost i kvalitativno i kvantitativno. Zašto je to tako? Odgovor je jednostavan – mediji su tržišno orijentisani prema većini, dominantnoj grupi, zbog političke i ekonomske moći koju grupa posjeduje. Posljednjih godina Romi su marginalno prisutni u medijskom prostoru, dok se značajan procenat pažnje poklanja migrantima. Pisanje medija je stere-

otipno za obje kategorije i zavisi od dnevne politike, koja koristi medije za kreiranje javnog mnjenja o migrantima i gura Rome na marginu društva. Sve češće smo svjedoci „senzacionalnog“ izvještavanja medija koji prenose servirane informacije bez njihove analize, provjere, bez inicijative i istraživačkog pristupa.

Svaki događaj u kome su akteri pripadnici romske manjine ukazuje na činjenicu da mediji imaju dvostrukе kriterijume: jedan za Rome, a drugi za ostale.

Sigurno je da su trivijalnost, senzacija i krajna površnost u pristupu današnjim medijskim temama, kumovali da se teme o Romima i njihovim životima tretiraju bez ikakve empatije i volje da se utiče na prijeko potrebne promjene. Akcenat je stavljen na periferne detalje, a ne na suštinu. To nikome ne pomaže, a najviše šteti romskoj zajednici, o kojoj se predrasude samo dodatno stvaraju i jačaju. Zaključak svega navedenog bio bi sljedeći: Romi su kolateralna šteta političkog djelovanja. Da li ste znali?

„Istraživanje sprovedeno u devet istočnih i južnih država članica – Bugarskoj, Hrvatskoj, Češkoj, Grčkoj, Mađarskoj, Portugalu, Rumuniji, Slovačkoj i Španiji – pokazalo je da je oko četvrtina (26%) Roma tamo iskusila diskriminaciju, u poređenju sa skoro polovinom (45%) u zapadnim zemljama“. Izvor: Agencija za osnovna prava, 2021

„Vijesti u koje ne vjerujete“ – Perspektive publike na temu lažnih vijesti

Autori: Ajla Aljović, Sara Međić, Emir Šogolj, Omer Muminović BRAVO BiH

Ključni nalazi:

Na osnovu istraživanja R. K. Nilsena i L. Grejsa, predstavljamo vam nekoliko ključnih nalaza u vezi sa lažnim vijestima:

- Loše novinarstvo, ispiranje mozga/indoktrinacija i oglašavanje su navedeni kao neki od najčešćih slučajeva lažnih vijesti.
- Političari, mediji i određene platforme „rade“ zajedno na stvaranju problema poznatog kao lažne vijesti. Učesnici su saglasni da novinari iznose informacije bez ikakvog istraživanja i provjere, da su priče u kojima su političari glavni likovi gotovo uvijek lažna vijest.
- Ispitanici definišu neslaganje između lažnih vijesti i „običnih“ vijesti kao „jedan stepen“. Dakle, prema ovim nalazima, možemo dati dvije osnovne definicije lažnih vijesti:

1. Lažne vijesti bi se mogle prikazati kao „netačne informacije predstavljene kao objektivna vijest i osmišljene da na neki način obmanu ljudi“.
2. Lažne vijesti bi se mogle posmatrati kao „obmana sa izgledom prikladnih vijesti, ali bez osnovnih strateških novinarskih operacija ili svrhe“.
3. Dodatno, na osnovu istraživanja, možemo reći da su lažne vijesti samo djelimično fiktivni članci. Ova vrsta vijesti se mnogo više odnosi na pritužbe, frus-tracije, ogorčenost.

Opšti pregled

Nedavne političke događaje, kao što su američki predsjednički izbori 2016. godine, karakteriše veliki broj takozvanih „lažnih vijesti“ koje se dijele na platformama društvenih medija. Iako su dezinformacije i propaganda postojale i u prošlosti, njihov značaj i uticaj u doba društvenih medija i dalje nijesu jasni. Zaista, masovne digitalne dezinformacije su označene kao ozbiljan tehnološki i geopolitički rizik u izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma iz 2013. godine.

Značajan broj studija nedavno je istraživao fenomen dezinformacija na društvenim mrežama kao što su Fejsbuk, Twiter, Jutjub ili Vikipedija. Istraživanja vezana za ekspanziju istinitih i lažnih vijesti na Twiteru pokazala su da lažne vijesti karakteriše brža i šira disperzija, uglavnom zahvaljujući novitetima lažnih vijesti. Polarizacija u zajednicama se dodatno primjećuje u okviru tumačenja priča i korespondira sa političkim opredjeljenjem. Najnoviji istraživački i naučni radovi otkrili su botove i njihove kapacitete. Shao et al. otkrio je da su tokom američkih predsjedničkih izbora 2016. na Twiteru botovi bili odgovorni za prvu promociju dezinformacija, da su ciljali uticajne korisnike putem odgovora i označavanja dok dijeljenje članaka koji vrše brzu provjeru činjenica skoro nestaje unutar jezgra mreže, dok se društveni botovi razmnožavaju. Ovi rezultati su postavili pitanje da li bi ovakve kampanje pune dezinformacija mogle da promijene opšte mišljenje i da ugroze integritet predsjedničkih izbora. U ovom članku ćemo vam predstaviti kombinaciju kvalitativnih i kvantitativnih podataka dobijenih različitim istraživačkim metodama.

Strukturne promjene u osnovi diskusije o lažnim vijestima

Prva strukturna promjena široko je rasprostranjena kriza povjerenja između medija i drugih javnih institucija, uključujući političare i veći dio javnosti u mnogim zemljama. Očigledno je da je ova devalvacija u sigurnosti počela prije pojave digitalnih medija; djelimično je vođena tabloidizacijom vijesti i rastućom političkom polarizacijom, koja praćena smanjenim osjećajem zajedništva i češćim i intenzivnjim političkim napadima na medije. Još jedna strukturna promjena je prelazak sa okruženja iz 20. vijeka pod uticajem elektronskih i štampanih masovnih medija ka rastućem digitalnom i mobilnom okruženju koje uključuje i društvene mreže. U ovakovom okruženju je lakše objaviti bilo kakvu informaciju, uključujući

lažne i izmišljene. Nekoliko nezavisnih istraživanja sugerije da je u Sjedinjenim Državama samo manjina zapravo bila izložena lažnim vijestima i da su te priče u većini slučajeva činile samo mali dio ukupne izloženosti ljudi informacijama. Jasno je da postoji značajna količina dezinformacija koje kruže u našem promjenljivom medijskom okruženju.

Razmjena informacija je sada demokratizovana, zahvaljujući platformama društvenih medija i tehnologijama za proizvodnju digitalnog sadržaja (kao što je Fotošop). Svako je sada u stanju da proizvede vjerodostojnu „buku“ koju je teško razlikovati od informacija visokog kvaliteta. Iako postoji opšta svijest o postojanju „lažnih vijesti“, postoji široko rasprostranjeno neslaganje oko toga šta obuhvataju „lažne vijesti“. Samo označavanje nečega kao „lažne vijesti“ može se smatrati samo pukom propagandom, zbog čega je još važnije da novinari citiraju izvore i „prikažu svoj rad“. Trenutni „portiri“ češće gledaju na proizvodnju i širenje vijesti kao na poslovno preduzeće nego kao na pružanje javnih usluga. Pored toga, percepcija javnosti o masovnim medijima kao o korporativnom entitetu koji je vođen profitom dodatno je umanjila njihov autoritet. Vlasništvo nad distribucijom vijesti prešlo je sa tradicionalnih kreatora sadržaja na digitalne distributere. Digitalna distribucija omogućava veoma efikasno mikrociljanje i ograničenu izloženost korisnika izazovnom sadržaju. Nasuprot tome, kada su kreatori sadržaja takođe bili odgovorni za distribuciju, raznovrstan sadržaj se često spajao za masovnu publiku, podstičući razvoj (bilo dobrovoljno ili slučajno) zajedničkog skupa dijeljenih činjenica. Digitalna distribucija takođe ima tendenciju da favorizuje popularnost, angažovanost i „dijeljenje“ u odnosu na stručnost i tačnost.

Perspektive publike o lažnim vijestima

Da bismo imali bolji uvid u perspektivu publike o lažnim vijestima u ovom promjenljivom medijskom okruženju, pokrenuli smo ovo pitanje u 8 fokus grupa koje su sprovedene širom Sjedinjenih Država, Ujedinjenog Kraljevstva, Španije i Finske. Ključno je naglasiti da je termin „lažne vijesti“ izazvao veću diskusiju u Ujedinjenom Kraljevstvu, a mnogo više u Sjedinjenim Državama nego u Španiji i Finskoj.

„Lažne vijesti“ – Vjesti povezane sa dezinformacijama iz različitih izvora, uključujući novinare. Smatra se da se razlikuje od vijesti prvenstveno po stepenu. Kritičari medijskih i platformskih kompanija ih takođe prepoznaju kao oružje.

Vijesti – Povezane sa profesionalno proizvedenim informacijama koje su tačne, blagovremene, relevantne, jasno saopštene i poštene. Često ne postoji jasan dogovor o tome gdje je granica između lažnih vijesti i vijesti.

Ove posljednje kategorije se smatraju drugačijim od novinarstva, prvenstveno po stepenu; za publiku, razlika između lažnih vijesti i pravih vijesti nije apsolutna već postepena. Glavne kategorije u popularnom shvatanju lažnih vijesti su: satira, loše novinarstvo, propaganda, neke reklame, lažne vijesti. Namjera kreatora je manje

relevantna od štete – podmukla šteta je činjenica da širenje lažnih informacija diskredituje izvore relativno tačnih i vjerodostojnih informacija, bez obzira na to što je konkretna priča o „lažnim vijestima“ namjeravala da postigne. Uočene su tri posljedice: prvo, problem sve veće fragmentacije i politizacije; drugo, promocija „sigurnih vijesti“ na račun teških ili izazovnih vijesti; treće, potreba za vjerodostojnjim izvorima koji bi alocirali sve manje resursa za razotkrivanje netačnih informacija (što predstavlja i finansijske i reputacione troškove). Ljudi retvituju ili dijele članak na osnovu njegovog naslova i bez da su ga ikada kliknuli – pa samim tim ga nikada nijesu pročitali. Ovo omogućava da se dezinformacije vide, prihvate i promovišu isto toliko, ako ne i više, nego kvalitetnije informacije.

Prvo – Ljudi vide razliku između lažnih vijesti i stvarnih vijesti kao jedan stepen Prema odgovorima fokus grupe, „lažne vijesti se mogu posmatrati kao široka i raznolika kategorija i ona koja je odvojena od drugih oblika vijesti prvenstveno po stepenu“. Štaviše, ispitanici kažu da nesklad između lažnih vijesti i stvarnih nije jednostavan i da lažne vijesti nijesu problem koji postoji nekoliko godina, već „vjekovni problem“. Pored toga, ispitanici su ponudili širok izbor definicija lažnih vijesti.

Jedna od definicija bila je da su lažne vijesti „vijesti koje nemaju činjeničnu osnovu i obojene su, slabe, pristrasne“. Učesnici su pravili razliku između „izvornih znakova“ i „društvenih znakova“. Izvorni znaci su brendovi kojima učesnici vjeruju, dok su društveni znaci ljudi kojima učesnici vjeruju. Ispitanici su rekli da se prilikom provjere informacija oslanjaju na porodicu, prijatelje i sopstvena istraživanja.

Drugo – Glavni oblici lažnih vijesti koje ljudi identificiraju su loše novinarstvo, politička propaganda i neki vidovi reklamiranja

Primjeri koje su dali učesnici fokus grupe, bili su mnogo više fokusirani na njihovo lično mišljenje o tome što lažne vijesti zaista jesu, nego na stvarnu definiciju samog pojma. Njihovi primjeri bili su fokusirani na nesposobno ili pristrasno novinarstvo, korišćenje medija u propagandne svrhe, sadržaje koji se koriste u marketingu i oglašavanju, dok je vrlo mali broj učesnika govorio o izmišljenim sadržajima koji se predstavljaju kao vijest. Ovo pokazuje da su ljudi skloni da na pitanje lažnih vijesti gledaju iz šire perspektive, što neminovno dovodi do etiketiranja određenih pojedinaca na pozicijama moći kao krivaca.

Novinarstvo je u svojoj srži plemeniti zanat koji stoji na stubovima etike i nepristrasnog izvještavanja. Međutim, prema mišljenjima učesnika, rad pojedinih kategorija novinarstva ometa čitavu novinarsku industriju zbog senzacionalnog tona izvještavanja i nedostatka kredibiliteta u pogledu pružanja činjeničnih vijesti. Štaviše, još jedan društveni faktor koji učesnici kritikuju u vezi sa lažnim vijestima je politika. Učesnici tvrde da političari manipulišu medijima tako što im namjerno daju nepouzdane informacije, što zauzvrat izaziva domino efekat propagande o

kojoj se izvještava kao o činjeničnoj i nepobitnoj istini.

Pored toga, učesnici fokus grupe su uglavnom saglasni oko mišljenja da su napisani slovi koji su mamac za klikove i onlajn reklame dizajnirani da namjerno obmanjuju čitaoca da otvore internet sajtove koji imaju agendu. Ove stranice se kreću od jednostavnog oglasnog prostora za one koji su to platili, pa sve do konkretnih pojedinaca koji vode kampanju i šire ideje koje inače ne bi dobile veliku pažnju u međunarodnim medijima. Satira se, međutim, kao primjer namjerno obmanjujućih sadržaja, ne smatra lažnim vijestima. Razlog zbog kojeg se satira „izvodi“ iz ove označke je da svaki satirični sadržaj ima ton koji jasno pokazuje prirodu sadržaja i sprečava njegovu zlonamjernu interpretaciju kao činjeničnu.

Treće – Ljudi povezuju izdavače, platforme i političare sa lažnim vijestima, ali takođe vide pouzdane vijesti kao potencijalni korektiv

Većina ljudi bi se složila da je termin „lažne vijesti“ nastao i postojao zbog nedostatka vjere u one koji izveštavaju i one o kojima vijesti zapravo govore. Kada javnost ima argumente da se suprotstavi i ne složi sa medijima i političarima, neizbežno je da povremeno čak i činjenične vijesti budu označene kao lažne. Međutim, to se dešava zbog ogromnog broja novinskih kuća koje danas postoje, a jedna od njih će uvijek uživati više povjerenja javnosti od drugih. Štaviše, ljudi su stalno bombardovani onlajn vijestima. Ovu vrstu vijesti je jednostavno previše teško pratiti u smislu kredibiliteta, jer svaki pojedinačni korisnik društvenih medija može da prenese sadržaj na različite platforme koje omogućavaju da se navedeni sadržaj širi poput požara. Veoma je teško razaznati koji je sadržaj pouzdan u takvom moru izvora koji imaju vrlo malo filtera koji obavljaju posao urednika u stvarnoj novinskoj kući.

Četvrto – Ljudi su svjesni diskusije o lažnim vijestima i vide termin „lažne vijesti“ delimično kao ispolitičovanu frazu

Učesnici studije su pokazali veoma visok nivo svijesti o pitanju lažnih vijesti i svim mogućim posljedicama koje bi mogle proizaći iz njihovog pogrešnog tumačenja. Oni su prepoznali da je glavni problem lažnih vijesti činjenica da sam termin koriste određeni pojedinci na pozicijama moći kako bi diskreditovali svoje protivnike i izazvali nepovjerenje i haos u javnom mnjenju. Označavanje nečega kao „lažna vijest“, bez stvarne potvrde, u svijetu gdje se informacije šire nevjerojatnom brzinom, veoma je moćno oružje u arsenalu političara u rušenju njihove opozicije u očima javnosti.

Kontekst niskog povjerenja lažnih vijesti – Diskusija

Prema podacima, može se primijetiti da su ljudi izgubili povjerenje u istinitost vijesti koje čitaju. To nije čudno jer postoji hiperinflacija informacija koje su pristrasne, nebitne, a ponekad i opasne u onlajn prostoru. Ako jednim klikom odete na internet adresu na koju oni ukazuju, ti podaci i privatnost mogu biti ugroženi i korišćeni u štetne svrhe. Građani SAD i Velike Britanije pokazali su niži nivo povjerenja u vijesti nasuprot građanima evropskih zemalja, poput Španije i Finske. Međutim, razlika je mala, pa je stoga trend isti, ali sa zanemarljivim varijacijama.

Štaviše, ispitanici su izjavili da postoji nedostatak povjerenja prema starim medijima i institucijama. U nekim slučajevima to može dovesti do potencijalnih bezbjednosnih pretnji. Na jednoj strani osoba ima visok nivo kritičkog razmišljanja i ne vjeruje svemu što pročita na internetu. Ipak, potpuno suprotna situacija je da se ne vjeruje zvaničnim institucijama i relevantnim informacijama koje iznose pravnici, naučnici ili ljudi postavljeni na važnim funkcijama u društvu. Stoga je termin „lažne vijesti“ počeo da se koristi previše i bez valjanih razloga. Neki ljudi čak i ne razumiju tačno taj pojam. Po njihovom subjektivnom mišljenju, može se koristiti za sve što su smatrali lažnim. U širem smislu, okruženje u velikoj mjeri utiče na njegovo ili njeno mišljenje, perspektivu svijeta i stavove prema sadržaju koji se odnosi na „lažne vijesti“. Sve u svemu, povjerenje se odnosi na izgradnju reputacije, koja se može srušiti u jednoj sekundi.

Reference:

- Newslit internet stranica, <https://newslit.org/tips-tools/did-you-know-negative-light/> (pristupljeno 11. aprila)
- R. K. Nielsen and L. Graves, “News you don’t believe”: Audience perspectives on fake news, Reuters Institute for the Study of Journalism, 2017.
- A. Bovet and H. A. Makse, Influence of fake news in Twitter during the 2016 US presidential election, Nat. Commun. 10, 7 (2019).
- <https://doi.org/10.1038/s41467-018-07761-2>
- https://law.yale.edu/sites/default/files/area/center/isp/documents/fighting_fake_news_-_workshop_report.pdf

Svjetski dan slobode medija

Autor: Ajla Aljović BRAVO BiH

Treći maj je poznat kao Svjetski dan slobode medija. Ali, budimo realni, da li su oni zaista slobodni? Kako se tretiraju novinari? Da li su u stanju da slobodno istražuju i objektivno nas obavještavaju o novostima u okruženju i svijetu?

Kao što smo spomenuli u jednom od naših prethodnih članaka, Balkan je veoma buran region sa mnogo padova. Iako je sloboda štampe zagarantovana na Balkanu, ovaj region zaostaje za ostalim evropskim zemljama, prema Indeksu slobode štampe. Bosna i Hercegovina je na 58. poziciji, Albanija na 84, Sjeverna Makedonija na 92, Srbija na 93, dok je Crna Gora na 154. poziciji.

Često smo svjedoci napada, maltretiranja i zlostavljanja novinarki (kao i novinara). Primjeri su Olivera Lakić, Živana Šušak Živković, Daško Milinović i mnogi drugi. Medijske organizacije civilnog društva u Bosni i Hercegovini (BiH) veoma su zabrinute zbog političkih uticaja na medije u zemlji. Besplatna linija za pomoć medijima, program besplatne pravne pomoći Udruženja BH novinara, registrovala je 45 slučajeva kršenja novinarskih prava u 2018. godini. Od toga pet brutalnih fizičkih napada, uključujući jedan pokušaj ubistva. Među ostalim kršenjima najčešći su politički pritisci i prijetnje.

Prema istraživanju Mediacentra Sarajevo, zbog pada prihoda od oglašavanja, mediji u BiH se sve više vezuju za javne finansije. Subvencije i grantovi dodjeljuju se medijima na netransparentan način, dok se prihodi od reklama javnih preduzeća iskorišćavaju za političke interese.

Vlasništvo nad medijima je i dalje nedovoljno regulisano: od 2006. godine ne postoji zakon koji ograničava koncentraciju vlasništva nad medijima i nema dostupnih informacija o mogućim političkim uticajima u široj javnosti.

Polarizovana politička klima, obilježena stalnim verbalnim napadima i nacionalističkom retorikom, stvorila je neprijateljsko okruženje za slobodu štampe. Uređivačke politike koje odražavaju etničke podjele i govor mržnje su sve očiglednije. Novinari su napadnuti zbog svog etničkog porijekla i zbog onoga što pišu, posebno o migracijama. Tužbe političara za klevetu često služe da zastraše novinare i odvrate ih od obavljanja svog posla. Manipulacija medijima u političke svrhe se nastavlja, posebno u okviru javnih elektronskih medija, ali i u privatnim medijima (a posebno onlajn medijima). Iako je primjena zakona o kleveti napredovala, oni i dalje imaju autocenzurski efekat na novinare. Bez obzira na to, istraživačko novinarstvo igra ozbiljnu ulogu u društvu, a brojni drugi onlajn mediji razotkrili su značajne slučajeve korupcije. Ipak, nijedan zakon nije poboljšao opšte okruženje za novinare, nijedan zakon o onlajn medijima nije proglašen, niti

je postignut napredak u pogledu transparentnosti vlasništva nad medijima. Pandemija Covid-19 potkopala je i ugrozila slobodu štampe 2020. Vlada je održavala konferencije za štampu bez fizički prisutnih novinara, a zvaničnici su izbjegavali da odgovore na kritična pitanja o relevantnosti vladinih mjera. Pojedine vlasti i državne institucije direktno su opstruirale rad novinara, a u nekim slučajevima čak su optuživale novinare za „netačno i zlonamjerno izvještavanje“.

S tim u vezi, želimo da upozorimo na značaj istinitog medijskog izvještavanja, bez političkih pritisaka koji često dovode do političkih igara i lažnih vijesti. Lažne vijesti novinski članci koji su namjerno i provjereno lažno dizajnirani da kontrolišu percepciju stvarnosti ljudi obično utiču na politiku i promovišu oglašavanje. Ali to je takođe postao način za rasplamsavanje i intenziviranje društvenih sukoba. Neistinite priče koje namjerno obmanjuju čitaocu izazvale su sve veće nepovjerenje među ljudima. U nekim slučajevima ovo nepovjerenje dovodi do neuljudnosti, protesta zbog izmišljenih događaja ili nasilja. Vrijeme je da se ovo zaustavi i omogući novinarima da rade svoj posao kako treba, iskreno, bez pritisaka i objektivno.

Sloboda štampe je temelj mnogih drugih osnovnih ljudskih prava, uključujući ekonomska, socijalna i kulturna prava. Slobodni mediji mogu da pozivaju na odgovornost – podizanje svijesti o jasnoći obeshrabruje korupciju i kršenje ljudskih prava. Mogu se čuti problemi marginalizovanih grupa i manjina. Tačne informacije i slobodni mediji su ključ javnog diskursa: oni formiraju zajedničke vrijednosti i utiču na politike na lokalnom, državnom i međunarodnom nivou. Sloboda medija nije ograničena samo na istraživačko novinarstvo – ona uključuje i satirične tekstove, kolumnе i editorijale.

Da li ste znali?

„Reporteri bez granica sastavljaju indeks od 2002. godine, a nivoi slobode štampe se računaju kroz niz indikatora kao što su nezavisnost medija, transparentnost i medijsko okruženje uopšte“. Izvor: Statista, 2021

Džordž Orvel – prorok ili samo običan pisac bujne mašte/Džordž Orvelovo djelo- 1984. kao bezvre- menski scenario

Autor: Ajla Aljović BRAVO BiH

Ovaj članak je u osnovi postavljen da razotkrije veo kreativnosti Džordža Orvela u postavljanju neistekle i bezvremenske slike koja se vezuje za roman „Hiljadu devetsto osamdeset četvrta“ koji se poklopio sa političkim i lažnim vijestima čija pojava datira prije manje od pedeset ili šezdeset decenija, ali na način kako su se ove slike preslikavale, reprodukovale i povezivale sa sličnim situacijama, politički incidenti i scenariji u 20. i 21. vijeku. Pokušaćemo da kritički analiziramo postupke likova i citate iz romana podvlačeći političke slike, lažne vijesti i njihove insinuacije koje je pisac pokazivao ne samo zbog kritike tadašnjih političkih sistema i režima, već i zbog predviđanja budućnosti svojih čitalaca koji će svjedočiti ponavljanju istih scenarija.

Članak će pokušati da dokaže kako će slike nastale u Orvelovom romanu ostati kao ogledalo obnovljivih incidenta sve dok prljave igre u politici nikada ne budu završene ili uklonjene. Na kraju, članak se time zaključuje da su politička ideologija i scenariji u Orvelovoj „Hiljadu devetsto osamdeset četvrtoj“ srodni ovakvim scenarijima i incidentima u istini uz vanvremenske kvalitete njegovih djela koja još uvijek privlače čitaoce različitih generacija i različitih kultura.

Za one koji još nijesu pročitali knjigu, hajde da ukratko predstavimo roman „1984“. Ovo djelo je distopijska fikcija koja govori o distopijskom futurističkom društvu 1984. tokom kojeg se Britanija transformisala u „superdržavu“ i nazvala „Okeaniju“ nakon globalnog rata. Elementi rata i futurizma su ključna tema koju Orvel uzima u obzir tokom 1984.

Okeanijom vlada totalitarna vlada pod nazivom „Partija“ i stoga je vođa Partije Veliki brat, koji uživa intenzivan kult ličnosti, ali možda i ne postoji. Vlada ima četiri ministarstva; Ministarstvo Mira se bavi ratom, Ministarstvo Istine lažima, Ministarstvo Ljubavi mučenjem i stoga Ministarstvo Izobilja glađu. Svi poslovi u zemlji su pod kontrolom ta četiri ministarstva. Država, koji se sastoji od visokih partijskih voda, članova partije, a samim tim i proletarijata, najmanje se drži pod kontrolom. Štaviše, članovi partije su državni službenici i stoga proletarijat predstavlja kategoriju oslobođenu podrške i nadzora. Zvuči poznato (The Party – SDx, SBx, HDx; Big Brother – MD, BI, DČ...) i veoma povezano sa Bosnom i Hercegovinom? Da, znamo...

Kako možemo povezati ovu knjigu sa SLAM projektom, njegovim ciljevima i lažnim vijestima? Pažljivo pročitajte sljedeće pasuse.

Uvijek te oči posmatraju i glas te obavlja. U snu ili budnosti, u zatvorenom ili

napolju, u kadi ili krevetu-nema spasa. Ništa nije bilo tvoje osim nekoliko kubnih centimetara u tvojoj lobanji. / Narod će vjerovati u ono što im mediji kažu da vjeruju.

U „1984“, živote likova u potpunosti kontrolisu vladine snage i vjerovanja. Ova kontrola se proteže čak i do najistaknutijih privatnih udubljenja pojedinca. Orvel opisuje sumoran i distopijski svijet koji je toliko jalov od individualnosti i privatnosti da „ništa [nije] tvoje osim nekoliko kubnih centimetara unutar tvoje lobanje“. On koristi slike u boji da prenese negativne i zagušljive efekte takvog svijeta preko „bezbojnih, zgnječenih“ žrtava režima. Pojedinci nijesu u stanju da imaju otvorene, slobodne i autentične živote jer Partija zahtijeva apsolutnu lojalnost i apsolutnu kontrolu nad svojim podanicima. Partija čak zahtijeva uniformnost misli i potpunu kontrolu, čak i nad najistaknutijim intimnim i ličnim udubljenjima individualnosti, umom.

Vinstonova odluka da zapiše svoje privatne misli u dnevnik naglašava elementarnu ljudsku potrebu za slobodom misli jer je to jedino sredstvo koje mu je dostupno da „nastavi ljudsko nasleđe“. Čak se i mlađi koriste kao oružje za upad u privatnost svojih roditelja. Aktivno se podstiču da posmatraju postupke svojih roditelja i da ih izdaju. Orvelova Okeanija je možda svijet tokom koga je „skoro normalno da se ljudi stariji od trideset godina plaše sopstvene djece“.

Orvelova knjiga završava protagonistom, Vinstonom, koji potpuno prihvata vladavinu Partije, u potpunosti učestvuje u ritualnoj Dvominutnoj mržnji i vjeruje da je dva plus dva jednako pet. Danas se čini da smo Vinston, ali što je još važnije, čini se da se Big Tech ponaša baš kao Partija. Kako to? Pa, prihvatamo kolačiće na svakoj veb lokaciji i onlajn medijima, slažemo se sa Uslovima privatnosti za svaku instaliranu aplikaciju, a da je nijesmo ni pročitali (da, ovo možete povezati i sa Billom Gejsom, čipovanjem, vakcinama i 5G takođe), vjerujemo u Facebook vijesti i komentare na te članke, vjerujemo u neke „šokantne, nevjerojatne, FOTO+VIDEO“ Instagram postove.

Kao što je navedeno u jednom od prethodnih tekstova i prema istraživanju Media-centra Sarajevo, zbog pada prihoda od oglašavanja, mediji u BiH se sve više vezuju za javne finansije. Subvencije i grantovi se dodjeljuju medijima na netransparentan način, dok se prihodi od reklama javnih preduzeća iskorišćavaju za političke interese.

Vlasništvo nad medijima je i dalje nedovoljno regulisano: od 2006. godine ne postoji zakon koji ograničava koncentraciju vlasništva nad medijima i nema informacija o mogućim političkim uticajima u široj javnosti.

Šta znači ovo? To znači da su neki poznati i kredibilni mediji u Bosni i Hercegovini

u službi nekoliko najjačih političkih partija i novinari moraju objavljivati vijesti koje im dozvoljavaju njihovi politički šefovi. Vjerujemo tim poznatim medijima, jer im je ime vjerodostojno, imaju najbolji status, ali da li su zaista od povjerenja? Mislim da Orvelove citate „Narod će vjerovati u ono što im mediji kažu da vjeruju.“, „Narod se neće pobuniti. Neće podići pogled sa svojih ekrana dovoljno dugo da primijete šta se dešava“ su tačne u ovom slučaju.

Ono što smatram obeshrabrujućim je da postoji nekoliko jednostavnih stvari koje se zagovaraju duže vrijeme koje bi mogle, ako ne riješe stvar u potpunosti, barem značajno pomoći:

Dodajte poruku upozorenja – Kompanije društvenih medija pokušale su da eliminišu svaki problem korisnika kako bi maksimalno povećale količinu komunikacije i angažovanja na svojim platformama. Ali šta ako imaju poseban pristup? Šta ako, kada je korisnik bio blizu da objavi ili tvituje nešto razdražljivo, kompanije društvenih medija prekinu sa iskačućom porukom koja kaže nešto poput: „Da li ste sigurni?“ Instagram je implementirao nešto slično 2019. godine kako bi ograničio štetu u reaktivnim komunikacijama. Iako ovaj pristup neće sprječiti svakog da objavi nečuvene sadržaje, natjeraće mnoge ljudе da zastanu i razmisle prije nego što to mi učinimo.

Prestanite da prikazujete predložene postove ili video snimke kako bi korisnici nastavili da skroluju/gledaju čak i kada su pogledali sve što su ljudi koje prate objavili – YouTube je pokrenuo Automatsko pokretanje 2015. godine pružajući svojim gledaocima seriju predloženih video snimaka koji se neprekidno puštaju. Ova karakteristika je u suštini uzeta u obzir jer je glavni pokretač za širenje najvećeg sadržaja. Instagram, koji se do sada opirao, promijenio je svoju politiku u avgustu 2019. i počeo da uključuje predložene postove na početnim stranama korisnika. Agresivno se borite za činjenice – Kada neko napiše da je „dva plus dva jednako pet“, neka vaša misija bude svođenje propagiranja laži na minimum, bez obzira na to koliko je to uzbudljivo za vaše korisnike. Ovo može biti nevjerovatno teška i neprestana bitka. Greške će se praviti. Ali to je vrijedno truda. Dosadašnji napor su previše plašljivi; ulaganja u snažne timove i procese za provjeru činjenica moraju se dramatično povećati. Istraživači su i dalje podijeljeni oko toga da li je postavljanje poruka upozorenja pored lažnih informacija efikasno u ograničavanju njihovog dijeljenja. Neki su zaključili da bi to moglo da smanji šanse za dijeljenje; drugi nijesu vidjeli nikakav uticaj. Ali vrijedi pokušati.

Neumorno identifikujte i otklonite naloge, stranice i forume koji promovišu mržnju – Studija o posljedicama zabrane dvije zajednice mržnje koju je sproveo Reddit 2015. godine pokazala je da je „gašenjem ovih echo komora mržnje, Reddit prouzrokovao da ljudi koji učestvuju ili napuste lokaciju ili dramatično promijene svoje

jezičko ponašanje.“ Drugim riječima, obim mržnje se potpuno smanjio, čak i kada su ekvivalentni korisnici nastavili da koriste Reddit i pridružili se drugim forumima. Sva ta rešenja svode se na jednostavnu ideju: posao koji je veoma usredsređen na ljudе onaj koji želi da unaprijedi čovječanstvo treba da podržava snage svojih korisnika, umjesto da iskorištava naše slabosti. Iako naš današnji svijet može da liči na „Hiljadu devetsto osamdeset četvrtu“, još uvijek ima vremena da zapišemo poseban kraj.

Zar ne vidite da je čitav cilj novogovora da suzi raspon misli? Na kraju ćemo misaoni zločin učiniti bukvalno nemogućim, jer neće biti riječi kojima bismo ga mogli izraziti.

Zastrašujuće je kako, u „1984“, Partija koristi novogovor da izvuče značenje iz jezika, onemogućavajući ljudima da posjeduju određene misli. Smanjenje količine riječi dostupnih ljudima sprečava ih da imaju odgovarajuća osjećanja i koncepte i čini planetu težom za obradu i razumijevanje. Kada jezik izgubi smisao („rat je mir, sloboda je ropstvo, neznanje je snaga“), Partija je na vrhu onoga što se smatra realnošću. Činjenice i nezavisna misao više zapravo ne postoje:

Do 2050 vjerovatno i ranije svo pravo znanje o starogovoru će nestati. Biće uništena cjelokupna književnost prošlosti. Čoser, Šekspir, Milton, Bajron postajaće samo u novogovornim verzijama, ne samo da će postati nešto drugačije, već će zapravo biti u suprotnosti sa onim što jeste. Čak će se i literatura Partije promjeniti. Čak će se i sloganji promijeniti. Kako ste mogli da imate slogan kao što je „Sloboda je ropstvo“ kada je koncept slobode ukinut? Cjelokupna klima misli će biti drugačija. U stvari, neće biti razmišljanja.

Tokom pripreme ovog članka, izvršili smo kvalitativno istraživanje i uporedili nekoliko članaka objavljenih na internetu. Vidimo da brojni mediji koriste riječi kao što su „šokantna, strašna i ekskluzivna vijest“, „FOTO+VIDEO“, a zatim i maksimalno 10 jednostavnih rečenica koje pokušavaju da dokažu nešto što se kasnije ispostavi da je lažna vijest. Na primjer, bacite pogled na ovaj članak koji koristi primamljujući naslov, privlačne fotografije i gore navedene riječi:

<https://www.mojevrijeme.hr/magazin/2018/11/sokantna-vijest-koju-morate-znati-o-ovim-migrantima/>

Ovaj članak je sjajan, detaljan i njegovi autori su uradili divan posao u istraživanju prave istine. Međutim, postoji članak koji kaže da migranti na rijeci Uni spremaju patke za obrok i da su mještani šokirani. Taj članak na Fejsbuku dijele BH-novosti i kada pokušate da ga otvorite i pročitate, ne možete (<https://novosti-tv.net/2018/07/05/sokantno-migranti-rostiljaju-patke-na-uni-biscani-zgrozeni/>). Ono što je „šokantnije“ ovdje je da ljudi vjeruju u drugi članak, misle da je to realnost, biraju da generalizuju i vjeruju u lažne video snimke i fotografije.

Naš jezik postaje sve reduktivniji i pojednostavljeniji, kao rezultat ograničenja karaktera društvenih medija i upotrebe haštagova za pojavljivanje i promovisanje privlačnih, lako razumljivih ideja, događaja i trendova. Na ovim platformama, postupan prelaz se ne nagrađuje. I dopuštanjem da bilo kakvo mišljenje (bez obzira koliko je rubno) zahtjeva izgled činjenica, društvene mreže su nam otežale da shvatimo našu stvarnost.

Porast „alternativnih činjenica“ povećao je prodaju distopijskog romana Džordža Orvela „1984“, dok se ljudi čeliće protiv istine o distopiji Velikog brata.

Činjenice su neosporne istine. Činjenice nijesu subjektivne, mjerljive niti su predmet diskusije. Rječnik Merijam-Vebster definiše „činjenice“ na sljedeći način: „Činjenica može biti dio podataka predstavljen kao objektivna stvarnost.“

Dakle, kada je Kelijan Konvej izjavila da se neistine mogu nazvati „alternativnim činjenicama“, ljudi su se uznemirili iz opravdanih razloga.

Povlače se paralele između izjave Kelijane Konvej i romana Džordža Orvela „1984“ tokom kojeg autoritarna vlada koristi „alternativne činjenice“ koje se tamo nazivaju „neistine“ i „dvostruki govor“ u nastojanju da reguliše narativ stvarnosti svojih ljudi.

Ako postoji neka odlična vijest koja zahtijeva da se udaljite od Konvejevih komentara, bila bi ta da su ove paralele zapravo navele mnoge ljudе koji tragaju za istinom da odaberu Orvelov roman kako bi ostvarili neku perspektivu. Vašington Post je jedna od mnogih prodavnica koja izvještava da je dugotrajni klasik na čak 5. mjestu na sajtu Amazon.com.

U Forbsovom članku „Orvelov roman „1984“ navršava 70 godina, a predviđio je veći dio nadzornog društva“ iz 2019. Piše: „Čuveni roman Džordža Orvela „1984“ navršava 70 godina sljedećeg mjeseca“. Osvrćući se na njegova predviđanja i stanje u današnjem svijetu postavlja se pitanje, koliko je bio tačan u svojim predviđanjima distopijskog nadzornog stanja u kojem se prati svaka riječ, briše neprihvatljivi govor, prepisuje se ili briše istorija i pojedinci mogu postati „neosobe“ zbog toga što se drže stavova koji se ne sviđaju onima na vlasti? Ispostavilo se da su Orvelova predviđanja bila zastrašujuće tačna.

„Godine 1984. država je bila ta koja je odredila šta je prihvatljiv govor u održavanju reda u društvu.“

„U 2019. godini mali broj privatnih kompanija u Silicijskoj dolini i njihovi rukovodioci imaju apsolutnu moć nad onim što nam je dozvoljeno da se vidi i kaže na mreži.“

„Godine 1984. bilo je samo nekoliko zemalja kojima je pripadala većina građana sveta.“

„U 2019. postoji samo nekoliko imperija društvenih medija kojima pripada većina svetskih korisnika interneta.“

„Godine 1984. država je vršila nadzor i cenzurisala govor.“

„U 2019, kompanije društvenih medija raspoređuju ogromne armije ljudskih i algoritamskih moderatora koji nadgledaju svoje korisnike 24/7, označavajući one koji čine misaone zločine i brišući njihove prekršaje iz postojanja. Te iste privatne kompanije dodjeljuju status „neosobe“ svima onima koji počine previše misaonih zločina, bez ikakve intervencije ili čak u suprotnosti sa voljom države i bez ikakvog prava na žalbu.“

Reference:

1. Diana Ali; 2020; The nature of Revolution in George Orwell's "Animal Farm"; The Journal of Theological Studies.
2. Meghna Chakrabarti; 06 June 2019; '1984' In 2019: Did George Orwell's Classic Get It Right; Wbur.org internet stranica; pristuljeno 25. aprila 2021 (<https://www.wbur.org/onpoint/2019/06/06/george-orwell-1984-technology-government-surveillance>)
3. Mohammad Al-Subaihi & Hanita Ismail; 2020; Orwell's 1984 and the concept of Powerlessness; International Journal of English Literature and Social Sciences. 5. 289-297. 10.22161/ijels.51.48.
4. Mohammed Amir & Amir Albloly & Mohammed Hizabr Alhusami; 2020; George Orwell's Animal Farm and Nineteen Eighty Four as Timeless Scenarios: A Political Perspective.
5. Muhammad Arif & Humaira Ahmad & Bakht Rahman; 2018; Dismantling Panopticonic Regime: Study of Orwell's 1984
6. Thomas Cushman and John Rodden; 2004; George Orwell: Into the Twenty-First Century; Boulder: Paradigm Publishers.
7. Zeynepnur Bolulu & Soldiery War; 2018; Elements of War and Futurism in '1984' by George Orwell

Lažne vijesti – definicije i karakterizacija

Autori: Nataša Vuković, Ajla Aljović, & Sara Medić BRAVO BiH

„Nedavni politički događaji – posebno kontroverzno bliski referendum o Bregzitu u Velikoj Britaniji i tjesna pobjeda Donalda Trampa na američkim predsjedničkim izborima 2016. doveli su do talasa interesovanja za fenomen „lažnih vijesti“, za koji se vjeruje da je odigrao značajnu ulogu u oblikovanju ishoda oba politička nadmetanja.“ [1]

Ako želimo razumjeti karakteristične aspekte nedavne najezde izmišljenih i obmanjujućih informacija koje se predstavljaju kao vijesti, prvo moramo razumjeti neke od ključnih epistemičkih funkcija vijesti. Naglasak je stavljen na njihovu pouzdanost kao izvor činjeničnih informacija za potrošača. Potrošači medijskih

informacija su primaoci specijalizovanog oblika svjedočenja, a podrazumijeva se da i potrošači vijesti imaju epistemičke obaveze.

Pretpostavlja se da kompetentni čitaoci mogu da razlikuju činjenične izvještaje i mišljenja i da će koristiti iste osnovne metode skrininga (npr. za greške i nedosljednosti) koje bi koristili kada bi ocjenjivali svjedočenje pouzdanog i kompetentnog sagovornika. Naivno prihvatanje izvještaja bez dalje analize veoma je opasno, povjerenje u navodne epistemičke autoritete je privremeno nužno, a osnovna kritična pitanja – koja se tiču kredibiliteta izvora, njegove pouzdanosti, motiva, interesa, dosljednosti i dosadašnjeg rada – nikada ne treba u potpunosti potisnuti.

Novinski mediji – služe kao izvor većine onoga što sami pretpostavljamo da znamo. Bez oslanjanja na odabrane novinske izvještaje, znali bismo vrlo malo o dešavanjima u drugim zemljama, o svijetu politike ili čak o najnovijim sportskim rezultatima. Naravno, saopštavanje pouzdanih informacija nije njihova jedina društvena funkcija, jer čak ni korisnici informacija ne čitaju vijesti samo radi znanja i informacija, već i radi zabave i razonode. Najvažnija epistemska funkcija vijesti je da nam daju pouzdane činjenične informacije.

„Pored sticanja specifičnih uvjerenja prihvatanjem odgovarajućih novinskih izvještaja, mi se takođe oslanjam na cjelokupnu medijsku zastupljenost. Ako je epistemska pokrivenost našeg okruženja nedovoljna, više nećemo imati pouzdane informacije o značajnim promjenama u svijetu oko nas, a znanje koje smo stekli u početnoj fazi formiranja vjerovanja postepeno će erodirati.“ [2]

Na ovaj način, vijesti nam pružaju epistemsку pokrivenost, koja zauzvrat štiti postojeće znanje tako što nas upoznaje sa promjenama u svijetu.

Tradicionalno, vijest se predstavlja u fiksnom i zbirnom obliku kao bilten vijesti određenog trajanja ili kao novinsko izdanje sa određenim brojem stranica. To ne zahtijeva samo teške uredničke odluke šta uključiti, a šta izostaviti, već se pretpostavlja da poznajemo ciljnu publiku – budući da, iz očiglednih komercijalnih razloga, izbor tema mora imati dovoljno široku privlačnost. Potrošač, zauzvrat, može zaključiti iz odabira članaka u segmentima vijesti za šta su drugi ljudi u njihovoj zajednici zainteresovani. Kako kaže novinar Stefan Šulc, „Novine obavještavaju ljudi o tome koje informacije drugi ljudi traže kada žele saznanja o svijetu.“ [3]

Istorijski gledano, novinskoj industriji nije bila strana pristrasnosti, izobličenje, manipulacija i izmišljotina. Kako to kaže Robert Lav: „U ranim danima američkog novinarstva, novine su trgovale namjernim, zabavnim prevarama.“ „U skorije vrijeme, američka vojska koristila je CNN i Njujork Tajms kao nepisane saučesnike u širenju lažnih informacija, takтику poznatu kao psihološke operacije,“ uoči invazije na Irak. Lažiranje vijesti postoji već duže vrijeme, a svako obnavljanje tehnološkog napretka, oslobođa nove mogućnosti obmane i izmišljanja.“ [4]

„Fejkeri“ su obično koristili uglednog člana zajednice kao što je doktor, zubar, arhitekta ili drugi profesionalac ili poslovni čovjek, koji bi za novac potkrijepio priču svakom reporteru kojeg bi lokalni list poslao da istražuje iz dobre namjere. „Lažne vijesti“ su tada uključivale prevaru, ne samo korisnika informacija već i posrednika: urednik lokalnog lista, koji je „sada stalno na oprezu zbog lažnih vijesti“, često biva prevaren i šalje novinare njegovog sopstvenog lista u istraživanje, a sve u cilju pronalaženja podmetnute prijave od strane lokalnog reportera. Kao što kaže istoričar umjetnosti Mark Džons, uz malo hiperbole: „Svako društvo, svaka generacija, lažira ono za čim najviše žudi“. „Lažne vijesti obično oponašaju „izgled i osjećaj“ glavnog izvora kako bi stekle kredibilitet, a za neke korisnike lažne vijesti potiskuju tradicionalne izvore vijesti, čak i potkopavaju njihovu autoritativnost. Ovo se čini kao javan cilj svaki put kada Donald Tramp koristi svoj Ttwitter nalog da osudi kritičku vijest kao, koristeći svoj zaštitni znak – velika slova, „LAŽNU VIJEST“, što je uradio ukupno 73 puta između 10. decembra 2016. i 24. jula 2017. Veći vremenski period, oznaka se ne primjenjuje na određene, već neselektivno na novinske organizacije kao što su CNN, MSNBC ili Njujork Tajms.

Stav da bi lažne vijesti mogle da budu efikasno sredstvo za promovisanje medijske pismenosti, više nije rezervisan za sofisticirane i na kraju samokritične medijske formate koji imaju za cilj da obrazuju svoje gledaoce. Umjesto toga, ovaj stav se povezuje sa izvorima koji šire laži manipulišući emocijama svojih potrošača i prislушкиvanjem duboko ukorijenjenih stranačkih uvjerenja.

[1] Gelfert, A., Lažne vijesti: Definicija

[2] Godler Y, Reich Z, Miller B. Socijalna epistemologija kao nova paradigma za novinarstvo i medijske studije. Novi Mediji i Društvo 2020; 22(2):213-229. doi:10.1177/1461444819856922

[3] Gelfert, A., Lažne vijesti: Definicija

[4] Gelfert, A., Lažne vijesti: Definicija

Istraživanje najnovijih karakteristika „lažnih vijesti“

Pojam lažnih vijesti se definiše i karakteriše na nekoliko načina, kako zbog političkih pitanja, tako i zbog drugih različitih sfera života. Prema Lilekeru, termin „lažne vijesti“ ima više definicija. Kembridž rječnik definiše pojam „lažne vijesti“ kao: „lažne priče koje izgledaju kao vijest, šire se internetom ili koriste druge medije, obično kreirane da utiču na političke stavove ili da izgledaju kao obična šala.“ [1] Druga definicija kaže da su lažne vijesti lažne ili insinuativne statistike koje se nude kao informacije, a često imaju za cilj umanjivanje nečije popularnosti ili entiteta, ili stvaranje bogatstva kroz prihode od oglašavanja.

Medijski naučnik Nolan Higdon opisao je lažne vijesti kao „lažni ili obmanjujući sadržaj koji se nudi kao informacija i saopštava u kodeksima koji obuhvataju govornu, pisano, štampanu, elektronsku i virtuelnu komunikaciju“. Kako definiše Dic-

tionary.com, lažne vijesti su „vijesti, često senzacionalne prirode, kreirane da se dijele ili distribuiraju u svrhu generisanja prihoda ili promovisanja ili diskreditovanja neke javne ličnosti, političkog pokreta, kompanije itd...“ [2] Drugi mogu povezati „lažne vijesti“ sa riječima kao što su „prevara“, „tračevi“, „glasine“, „ogovaranje“, „obmana“, „podvala“.

Nekada uobičajena u štampi, superiornost lažnih vijesti ubrzala se uz porast društvenih medija, naročito Fejsbuka. Politička polarizacija, postčinjenička politika, pristrasnost prema afirmaciji i algoritmi društvenih medija bili su umiješani u razvoj lažnih informacija. Ona se povremeno generiše i širi preko antagonističkih aktera, posebno kroz izbore. Korišćenje anonimno hostovanih sajtova lažnih vijesti otežalo je njihovo krivično gonjenje. U nekim definicijama, lažne vijesti uključuju satirične članke pogrešno protumačene kao originalne i članke koji koriste senzacionalističke naslove koji u datom tekstu nijesu podržani.

Uopšteno govoreći, lažne vijesti imaju tri karakteristike:

- Netačnost u pogledu činjenica
- Optimizacija za dijeljenje

– Glavna svrhaje obavljanje emocijama; hraneći se predrasudama ili pristrasnošću. Članak vijesti nije lažan zato što je nepristojan ili neprikladan, čak ni onaj koji osporava vaša uvjerenja ili vrijednosti. Novinski članak kojeg odbacuju oni koji su na vlasti ne znači da je on lažan novinski članak. Šta još nije lažna vijest? Satira, iskrene greške napravljene u izvještavanju. Novinarstvo koje vi ne volite ne predstavlja lažne vijesti.

Lažne vijesti su priče koje su izuzetno nepovjerljive, vještačke, priče koje su izmišljene i ne sadrže održive izvore ili citate. Vrste lažnih vijesti su neistine i dezinformacije. Prema onlajn rječniku Merriam Webster i internet stranici biblioteke Univerziteta u Mičigenu, dezinformacije su „lažna ili netačna informacija koja je greškom ili namjerno stvorena ili širena; namjera nije obmanjivanje“, neistina „lažna informacija koja se namjerno kreira i širi kako bi se uticalo na javno mnjenje i zamaglila istinu“. [3]

[1] Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/fake-news> (pristupljeno 27. marta 2021.)

[2] Dictionary.com, <https://www.dictionary.com/browse/fake-news> (pristupljeno 27. marta 2021).

[3] Vodiči za istraživanje biblioteke Univerziteta u Mičigenu, <https://uides.lib.umich.edu/fakenews> (pristupljeno 27. marta 2021).

Lažne vijesti: uslovna definicija

Baš kao što su dezinformacije vrsta informacija, lažne vijesti su, u smislu u kojem

treba da se napiše, jedan oblik vijesti. Ova tvrdnja nikako nije nekontroverzna, jer se može činiti da stvara lažnu ekvivalenciju između epistemički „visokog“ i „nižeg stepena“ entiteta, da tako kažemo. Sama sugestija da je dezinformacija vrsta informacija naišla je na žestoku kritiku.

Perspektiva je važna. Za primaoca dezinformacije ili nekoga ko se suočava sa lažnim vijestima, nije dobro saopštiti im da treba da prihvate ono što im se kaže samo ako ispunjava potrebne kriterijume istinitosti i tačnosti. Stoga, ugrađivanje istine i tačnosti su zapravo same definicije ‘informacija’ i ‘vijesti’ drugim riječima, čineći ih pojmovima uspjeha imaju mali doprinos rješavanju gorućeg epistemološkog problema: kako odgovoriti na tvrdnje koje nam je prepostavljeni predstavio kao istiniti izvor vijesti, s obzirom da, koliko znamo, one mogu (a ne moraju) biti lažne vijesti.

Kao prvo, lažne vijesti su pogrešne, na isti način na koji će dezinformacije: „vjero-vatno stvoriti lažna uvjerenja“ (Fallis 2015, str. 406). Kao što je ranije rečeno, lažne vijesti ponekad mogu biti stvorene ni iz čega, a tada slučajno mogu biti istinite. Često se dešava da se vijest izgrađena na osnovu neistina, posebno tvrdnji koje bi, ako bi bile istinite, bile senzacionalne, promoviše i održava. Možda se sa datom tvrdnjom, kao stvar slučaja, susreće samo posebno kritičan podskup misilaca, od kojih niko ne vjeruje u to, a prosječna osoba bi se možda lako prevarila. Ipak, ono što je bitno u slučaju lažnih vijesti i što ih nameće kao društveno-politički fenomen, jeste da je dovoljno veliki broj ljudi obuhvaćen njima.

Važno je da će, ako je sve ostalo isto, uzimajući u obzir opšte prethodne uslove, kao što je ukupni nivo medejske pismenosti, lažna vijest koja se objavi vjerovatno (i često se to desi) dovesti do lažnih uvjerenja kod jednog dijela svoje ciljne publike. Da bi se navodni izvještaj računao kao lažna vijest, mora da postoji vjerovatnoća da će dovesti u zabludu ne samo slučajno, već i namjerno. Ono što je važno je, da se oni koji plasiraju lažne vijesti namjerno upuštaju u takav posao, za koji znaju ili mogu predvidjeti da će tako doći do vjerovatnog formiranja lažnih uvjerenja kod njihove publike, bez obzira na to da li oni sami imaju udjela u tim uvjerenjima (kao što bi to mogao da uradi politički aktivista), ili da su to radili samo zbog novca (kao makedonski operateri sajtova). [1] Važno je da širenje lažnih vjerovanja nije samo nuspojava lažnih vijesti, već je direktni rezultat njihove funkcije. Nasuprot tome, lažne vijesti su dizajnirane da funkcionišu na način koji nije ograničen istinom, bilo zato što ima za cilj da plasira neistinu svojoj ciljnoj publici (na primer, kako bi diskreditovao političkog protivnika), ili će način na koji se namjerno upravlja vjerovatno dovesti u zabludu svoju ciljnu publiku, a njen pravi cilj jeste (na primjer) stvaranje mamca za pretraživanje kroz senzacionalne tvrdnje koje privlače onlajn publiku.

Lažne vijesti su namjerno predstavljanje (pretežno) lažnih ili obmanjujućih tvrdnji kao da su vijesti, gdje su tvrdnje obmanjujuće i nevažne.

Da li ste znali?

„Podaci o nivou povjerenja u odabrane medijske izvore širom svijeta od novembra 2020. godine pokazali su da je 53 odsto ispitanika izjavilo da vjeruje tradicionalnim medijima u pružanju opštih vijesti i informacija, u poređenju sa samo 35 odsto onih koji smatraju da su društveni mediji vrijedni povjerenja.“ Izvor: Statista, 2021.

INDEKS SLOBODE MEDIJA ZA 2021!

Autor: Nataša Vuković BRAVO BiH

Sloboda medija, sloboda izražavanja i pristup pouzdanim informacijama glavni su temelji i osnove na kojima počiva svako funkcionalno, civilizovano i demokratsko društvo. Tome svjedoče teorija, akademska zajednica, Evropska unija... Ali praksa pokazuje nešto sasvim drugo, što potkrepljuje i izvještaj Reportera bez granica o medijskim slobodama u svetu 2021. godine. Ovaj izvještaj predstavlja pregled stanja slobode medija na osnovu procjene pluralizma, nezavisnosti medija, kvaliteta zakonodavnog okvira i bezbjednosti novinara u svakoj državi.

Mnoge vlade su iskoristile pandemiju korona virusa da pokriju sve svoje neuspjehе i u politici svoje zemlje i u borbi protiv same pandemije da bi se novinarima ograničio pristup informacijama, izvorima i da bi se ometalo izvještavanje sa terena. Tako da javnost često ima uvid samo u podatke o pandemiji koje daje država, što daje veliki prostor za manipulaciju. Izvještaj Reportera bez granica za prošlu godinu je poražavajući i bilježi dramatičan pad slobode medija širom svijeta. Rad medija je djelimično ili potpuno blokiran u više od 130 od 180 analiziranih zemalja. Indeks medijskih sloboda Reportera bez granica za 2021. pokazao je da su slobode medija ograničene u 59 zemalja, a potpuno blokirane ili ozbiljno otežane u 73 od 180 analiziranih zemalja, što predstavlja 73% od ukupnog broja analiziranih zemalja. Ove zemlje su klasifikovane kao „veoma loše“, „loša“ ili „problematična“ za slobodu medija i obilježena je crnom, crvenom ili narandžastom bojom na Svjetskoj mapi slobode medija.

Reportera bez granica za 2021. pokazao je da su slobode medija ograničene u 59 zemalja, a potpuno blokirane ili ozbiljno otežane u 73 od 180 analiziranih zemalja, što predstavlja 73% od ukupnog broja analiziranih zemalja. Ove zemlje su klasifikovane kao „vrlo loše“, „loše“ ili „problematične“ za slobodu medija i obilježene su crnom, crvenom ili narandžastom bojom na karti o medijskim slobodama u svijetu.

ZEMLJE ZAPADNOG BALKANA

Kada je riječ o zemljama Zapadnog Balkana, one su u narandžastoj zoni, što se ocjenjuje kao „problematično“ stanje medija. Među njima, Bosna i Hercegovina je daleko najbolja. Kosovo je zabilježilo najveći pad za čak 8. mesta i trenutno je na 78. mjestu, a slijede Albanija na 83, Sjeverna Makedonija na 90, Srbija na 93. i Crna Gora na 104. mjestu.

Prema Indeksu medijskih sloboda za 2021. godinu, iako zauzima najbolju poziciju među zemljama Zapadnog Balkana, situacija u Bosni i Hercegovini se nimalo nije poboljšala u odnosu na prethodnu godinu, jer je i dalje na 58. mjestu od 180 zemalja. Iako naša zemlja ima najliberalnije medijske zakone koji garantuju visok stepen slobode medija, njihov veliki nedostatak je njihova nepravilna primjena i sproveđenje. Prema izvještaju, u BiH vlada polarizovana politička klima, prožeta stalnim verbalnim napadima i nacionalističkom retorikom, kreirajući na taj način plodno tlo za stvaranje neprijateljskog okruženja za slobodu medija. Faktori koji su u velikoj meri ugrozili slobodu medija i položaj novinara tokom 2020. godine su: uređivačke politike koje odražavaju etničke podjele i govor mržnje, sve češće napade na novinare zbog etničkog porijekla, neprijateljsku klimu kada je u pitanju izvještavanje o migrantima, tužbe političara za klevetu kao vrstu zastrašivanja i pritiska na novinare, iako je kleveta dekriminalizovana 2003, netransparentnost medijskog vlasništva i povećana kontrola privatnog sektora nad medijima, nepovoljni uslovi rada (kratkoročni ugovori i niske plate), režimski mediji preko kojih političke stranke plasiraju svoje informacije i kampanju, ograničen pristup novinara informacijama, pravna nesigurnost novinara i nedostatak regulative u pojedinim oblastima (zakon o onlajn medijima) i pandemija korona virusa.

Naročitu zabrinutost izazivaju sve češće onlajn nasilje i sve veći broj prijetnji koje novinari dobijaju preko društvenih mreža i u komentarima na internet portalima. Na Svjetskom indeksu medijskih sloboda Srbija iz godine u godinu opada i trenutno zauzima 93. mjesto, što ukazuje da se medijske slobode sve više narušavaju i da je sve manje prostora za kritički nastrojene novinare i medije. Dolaskom Aleksandra Vučića na vlast medijske slobode su značajno smanjene i Srbija je postala zemlja koja je nesigurna za novinare, u kojoj su lažne vijesti iz provladinih medija sve vidljivije i alarmantno popularne. Novinari ne uživaju podršku vlasti i pravno su nezaštićeni, mnogi napadi na novinare ostali su neistraženi, a počinioци nekažnjeni. Uobičajeni su napadi na medije i novinare, ne samo verbalne, već i prijetnje smrću gdje imamo slučaj podmetanja požara u kući Milana Jovanovića koji je pisao o korupciji na lokalnom nivou. Ali u ovoj situaciji je napravljen pomak i počinioци su privedeni pravdi i kažnjeni. Nadalje, imamo slučaj novinarke Ane Lalić koja je u aprilu 2020. zadržana preko noći u celiji, nakon što je uhapšena u svom domu zbog izvještaja o lokalnoj bolnici u vezi nedostatka opreme za borbu protiv pandemije. Sve to zbog donošenja drakonskog zakona (koji je kasnije ukinut) i pokušaja uvođenja zvanične cenzure korišćenjem pandemijske krize.

Crna Gora je najgore rangirana od svih balkanskih zemalja. Iako je došlo do promjene vlasti posle 20 godina, nije došlo do značajnijeg poboljšanja. Nova crnogorska vlast kao prioritet je navela jačanje medijskih sloboda i poboljšanje uslova za rad novinara, te najavila izmjene medijskih zakona za 2019. godinu, ali je sve to ostalo samo na obećanjima.

Država iz regiona koja ima privilegiju da ima najbolju poziciju je Slovenija, koja je rangirana na 36. poziciji, a zatim slijedi Hrvatska, koja je zabilježila pad od 3 mesta i nalazi se na 56. mjestu, a ovo joj je najbolji plasman od 2013. godine. Hrvatski novinari koji istražuju korupciju, organizovane (ratne) zločine često su izloženi maltretiranju i raznim pritiscima. „Ponižavajući“ medijski sadržaj je kriminalizovan od 2013. godine, a fizički napadi, prijetnje i sajber-nasilje ostaje veliki problem, kao i pasivnost vlade u preduzimanju konkretnih mjera zaštite. U Hrvatskoj su trenutno aktivne najmanje 924 tužbe protiv medija i novinara, od kojih tužnici potražuju skoro 78,5 miliona kuna, što pokazuje da se procesuiranje novinara i medija nastavlja, iako je taj broj u stvarnosti i veći. Političari, sudije i moći ljudi pronašli su pravni mehanizam za cenzuru, zastrašivanje i učutkivanje kritičnih novinara i medija kroz tužbe, visoke kazne i troškove odbrane.

STANJE SLOBODE MEDIJA U DRUGIM DRŽAVAMA

Na vrhu liste najbezbjednijih zemalja za novinare, prvih 12 mesta obilježenih bijelom bojom već dugi niz godina svakako su skandinavske zemlje, koje su poznate po razvijenoj javnoj podršci novinarskom radu. Norveška je pet godina zaredom na prvom mjestu kao najbolje pozicionirana, iako su se, kako se navodi, mediji u toj zemlji žalili na nedostupnost državnim informacijama o pandemiji. Finska je zadržala drugo mjesto, dok je Švedska vratila treću poziciju koju je prošle godine držala Danska, koja je ove godine zauzela četvrto mjesto. Ove godine samo 12 od 180 zemalja (7%) može tvrditi da nudi povoljno medijsko okruženje, u poređenju sa 13 zemalja (8%) prošle godine.

Žuta označava od 13. mesta (Njemačka) do 48. mesta (Rumunija). Njemačkoj je oduzeta klasifikacija kao „dobra“ jer su desetine njenih novinara napale pristalice ekstremističkih grupa i grupe koje podržavaju teorije zavjere tokom protesta protiv ograničenja uvedenih u borbi protiv pandemije. U žutu zonu spadaju i Sjedinjene Američke Države, zauzimaju 44. i jedno mjesto niže, iako je poslednju godinu bivšeg predsednika Trampa obilježio rekordan broj napada na novinare (oko 400 slučajeva) i hapšenja novinara (130) dok su pokušali da pokriju proteste širom zemlje protiv sistemskog rasizma i policijske brutalnosti nad obojenim ljudima. Ali, dolaskom novog predsjednika Bajdena situacija se popravlja jer on obećava da će podržati istinu i ističe da je cilj njegove administracije da SAD povrate status svjetskog svetionika slobode izražavanja.

Rusija spada u crvenu zonu jer je njena situacija klasifikovana kao „loša“ i nalazi se na 150. mjestu. Ona je pokrenula svoj represivni aparat da ograniči i kontroliše medijsko izvještavanje o protestima podrške protivniku Kremlja Alekseju Navalnjom. Glavni TV kanali nastavljaju da bombarduju gledaoce propagandom, a nejasni i selektivni zakoni se koriste za proizvoljno hapšenje novinara koji se često nazivaju „stranim agentima“. U ovu grupu spada i Turska, koja zauzima 153. mjesto. U „Novoj Turskoj“ pod vlašću Redžepa Tajipa Erdoganog cenzura interneta je dostigla svoj vrhunac. Turske vojne operacije duž granice sa Sirijom, političke manipulacije sirijskom izbjegličkom krizom i pandemija korona virusa korišćeni su kao glavni alati za jačanje autoritarne politike prema kritičnim medijima i korišćenje prvostepenog sistema u političke svrhe. Vlada kontroliše 90% nacionalnih medija, a kritikovanje i pozivanje vlade na odgovornost je sada gotovo nemoguće, jer pluralizam nastoji da bude uklonjen svim mogućim sredstvima. Bjelorusija je pala za pet mjesta u odnosu na 2020. i sada je 158. od 180 zemalja, a u opisu se navodi da je „najopasnija zemlja u Evropi za novinare“. U Bjelorusiji je prošle godine uhapšeno 97 novinara, 11 se trenutno nalazi u zatvoru, a 50 internet sajtova je blokirano.

Zemlje koje su obojene u crno klasifikovane su kao „veoma loše“ okruženje za slobodu medija i kreću se od 160 do 180 mjesta. Kina je na 177. mjestu, koja nastavlja da pooštrava internet cenzuru, nadzor i propagandu do nivoa bez presedana. Kinu slijede tri totalitarne države koje su uvijek na posljednja tri mesta: Turkmenistan (178), Sjeverna Koreja (179), a na posljednjem mjestu Eritreja. Ove zemlje imaju apsolutnu kontrolu nad svim vijestima i informacijama sa tvrdnjama da nisu imale slučajeve COVID-19.

U svijetu je 2020. godine ubijeno najmanje 30 novinara, dok je njih 21 ubijeno zbog svog rada, što je deset više nego prošle godine. Drugi novinari su stradali u gašenju požara ili borbama na područjima sukoba, ali i na drugim zadacima koji su se pokazali opasnim po život. Meksiko (143) je bio najrazornija zemlja za novinare u kojoj su karteli, kriminalne grupe i militanti bili odgovorni za ubijanje novinara, a slijede Avganistan (122), Filipini (138), Sirija (173). Prema podacima Komiteta za zaštitu novinara (CPJ), prošla godina je imala najmanji broj ubistava novinara od 2000. godine – 26. U Iranu (174) imamo slučaj direktnog i javnog ubistva novinara od strane vlade. Iran je 12. decembra pogubio novinara Ruholahu Zama zbog kritičkog izvještavanja o iranskim zvaničnicima i pružanja informacija o vremenu i lokacijama protesta 2017. Smrtna kazna je bila vješanje. Situacija je najopasnija za novinare koji se bave istraživačkim novinarstvom prateći policiju u njihovim izvještajima, zatim nasiljem u vezi sa nedozvoljenim narkoticima i kriminalom. Posebno zabrinjava rodno zasnovano nasilje usmjereni na novinarke.

„Novinarstvo je najbolja vakcina protiv dezinformacija“, rekao je generalni sekretar RSF Kristof Deloar. „Nažalost, njegovu proizvodnju i distribuciju prečesto blokiraju politički, ekonomski, tehnološki, a ponekad i kulturni faktori. Kao odgovor na viralnu prirodu prekograničnih dezinformacija, na digitalnim platformama i društvenim mrežama, novinarstvo je glavni način da se osigura da se javna debata zasniva na raznolikom skupu činjenica“, istakao je Deloar.

Ono što možemo zaključiti jeste da su medijske slobode ugrožene i da u medijskom svijetu vlada klima straha i napetosti u kojoj mržnja i animozitet prema novinarima prerasta u nasilje. Broj zemalja koje su označene kao bezbjedne za novinare stalno opada, a autoritarne vlasti širom svijeta stežu obruč oko medija. Drugi veliki problem je činjenica da su medijske kuće u vlasništvu političara, moćnika, oligarha koji kontrolišu novine i televiziju i koriste ih kao sredstvo za postizanje ličnih ciljeva. Na osnovu svih ovih podataka možemo govoriti o globalno neizvjesnoj klimi za novinare.

Reference:

1. Sajt Reportera bez granica, <https://rsf.org/en/ranking/2021>
2. Georgi Gotev, 2021, Svjetski indeks medijskih sloboda 2021: EU getting more heterogeneous [online], EURACTIV.com, na <https://www.euractiv.com/section/digital/news/world-press-freedom-index-2021-eu-getting-more-heterogeneous/> [Pristupljeno 8. maja 2021]

Pripovijedanje priča i provjera činjenica

Authori: Ajna Veladžić & Omer Muminović BRAVO BiH

Nekada davno, jedna osoba je željela na jedinstven način okupiti druge, obrazovati ih, zabaviti i pozvati na akciju. Onda je ispričao priču. Publika je bila dirnuta i inspirisana kao nikada do sada nečuvanim narativom punim zanimljivih likova, nezaboravnih događaja i privlačnih izreka. Bila je to skoro magija i, istovremeno, moć. Priča po priča i stvorila se prava umjetnost pripovijedanja i rado je korišćena i svi su joj se divili.

Da se vratimo u sadašnjost jer ima mnogo dobrih priča ispričanih i napisanih svakog dana za dugu listu namjera. Počevši od poslovnog sektora, motivisanja radnika i studenata, do akcija nevladinih i političkih institucija, dobro ispričane priče uvijek rade svoj posao. Mijenjaju nas iznutra, preusmjeravaju našu perspektivu i tjeraju nas da se krećemo. Priče čine da sve izgleda moguće, a ljudi, koji vole da vjeruju u to, vole i priče.

Dok se pripovijedanje može koristiti u svim sferama života, ono ima svoj značaj u

očuvanju kulture. Da li ste ikada čuli za zapadnoafrički model pripovijedanja? Kladi-mo se da je veoma zabavno sjedjeti oko vatre posle večere i slušati pripovjedača. Pored toga, svaka čast irskim pripovjedačima. Oni rade iscrpljujući posao putujući od sela do sela da bi okupili ljudi, obrazovali ih i zabavljali.

Sigurno su primijetili ono što sugeriše istraživanje psihologa Džeroma Brunera, da je priča više za pamćenje nego činjenica. Tačnije, 22 puta.

Stoga, bilo kroz kulturu, religiju ili rad, svi mi dolazimo u dodir sa ovom vrstom umjetnosti i postajemo svjesni njene moći. Bez sumnje, svi dobijamo podsticaj da se razvijemo u dobre pripovjedače.

Na kraju, ostavljamo vam čuveno pripovijedanje Stiva Džobsa iz 2015. godine, imajući u vidu njegove riječi: „Najmoćnija osoba na svijetu je pripovjedač. Pripovjedač postavlja viziju, vrijednosti i dnevni red čitave generacije koja će doći...“ Zanimljiva činjenica: Nije oduvijek bio dobar. Svima nama je potrebna vježba.

Provjera činjenica

U medijskom okruženju 21. vijeka postoje različiti izazovi kojih potrošači medija moraju da budu svjesni i da ih prevaziđu. Jer, u suštini, mediji treba da imaju za cilj da informišu ljudi o suštinskim svakodnevnim vijestima, a ne da manipulišu emocijama ljudi, što danas može biti slučaj. Međutim, to nije jednostavno zago-varati, jer mediji privlače pažnju naslovima koji izazivaju emotivnu reakciju. Us-postavljanje veze između vijesti i svakodnevnog života ljudi, uglavnom ličnih, čini ih veoma uticajnim i sveprisutnim. Na taj način, personalizovanim oglašavanjem sa sponzorisanim informacijama, pojedinci su često prva i posljednja prepreka za široko rasprostranjene dezinformacije ili vijesti, o kojima je neophodno biti informisan. Ali, pošto se pojavi izazov, uz njega ide i potencijalno rešenje. U pogledu ovog specifičnog pitanja, pojavljuje se zanimanje koje se bavi provjerom činjenica.

Međutim, fenomen provjere činjenica nije izum 21. vijeka. Njegovi korijeni sežu u prošlost. Na primjer, u SAD su prve inicijative za provjeru činjenica počele da se pojavljuju u periodu između 190. i 1900. godine kada su prvi put otvorene organizacije za ispravljanje obmanjujućih i netačnih vijesti (Fabri, 2014).

Kako je vrijeme prolazilo i znatno više vijesti je počelo da se svakodnevno predstavlja javnosti pa je tako i provjera činjenica dobila na globalnom značaju. Platforme društvenih medija, kao što je Fejsbuk na prvom mjestu, revolucionisale su komunikaciju, ali su takođe navele ljudi da slobodno pišu ono što im padne na pamet, a da ne budu odgovorni za moguće posljedice. Međunarodna mreža za provjeru činjenica (IFCN), sa sjedištem u Pointer Institutu u Sankt Peterburgu, na Floridi, ubrzala je globalni odgovor povezujući provjere činjenica na globalnom nivou us-postavljanjem provjere činjenica u Africi, Evropi, Sjevernoj Americi i drugim geografskim oblastima.

Međutim, nijesu svi upoznati sa načinom funkcionisanja provjere činjenica. Često,

zbog nedostatka informacija, izveštaji o provjeri činjenica prolaze ispod radara. Ali, kao obični korisnici društvenih medija, to što ih imamo „na našoj strani“ je alternativa svakom odgovornom onlajn korisniku da bude na odgovarajući način informisan i objektivan. Državni univerzitet Rajt (2021) ističe korake koji se mogu preduzeti da bi se procijenile najnovije informacije, navodeći četiri glavna koraka sljedećim redosledom:

- Koristite sajtove za provjeru činjenica
- Procijenite informacije koristeći CRAAP test (valuta, relevantnost, tačnost, autoritet i svrha)
- Provjerite pristrasnosti
- Isključite se

Skoro svaki put ćemo otkriti da je korišćenje sajtova za provjeru činjenica prvi korak u procjeni sumnjivih informacija koje nam se svakodnevno prikazuju.

Reference:

Fabry, M. (2017) Here's How the First Fact-Checkers Were Able to Do Their Jobs Before the Internet, Time, 24 August 2017, pristupljeno 31. maja 2021, dostupno na: <https://time.com/4858683/factchecking-history/>

Stanford News (2014) 'You've got to find what you love', Steve Jobs, 14 June 2005, dostupno na: <https://news.stanford.edu/2005/06/14/jobs-061505/>

Wright State University (2021) Media Literacy and Fact-Checking, dostupno na: <https://guides.libraries.wright.edu/c.php?g=1019856&p=7415415>

Privirite u Tursku

Autor: Ajna Veladžić BRAVO BiH

Pogledajmo zemlju koja je na razne ekonomski, političke i kulturne načine povezana sa Bosnom i Hercegovinom, ali i sa drugim balkanskim zemljama.

Da li ste znali da je Turska jedan od najvećih tamničara novinara, a takmiči se sa Kinom, Egiptom i Saudijskom Arabijom? Jasno je da se nešto dešava u medijskom svijetu te zemlje.

Prema Reuters Digital News Reports-u, ukupno povjerenje u vijesti, u 2020. bilo je 55%, što je prilično visoko, slično kao u drugim zemljama. Međutim, i dalje postoji zabrinjavajuća činjenica da ogromnih 49% kaže da su našli na lažne vijesti u sedmici prije istraživanja. Ako uporedimo statistiku Njemačke koja ima 9%, možemo zamisliti obim problema. Turski mediji postali su bazen vijesti, čiji je veliki dio rezervisan za one lažne. Ljudi se s pravom žale na ovo pitanje, jer im je teško razlikovati izmišljene priče i stvarnost.

Istražujući nivo njihove sumnje, postoji korelacija između vrste medijskog kanala i nepovjerenja. Istraživanje „Medya Kullanımı ve Haber Tüketimi“ zabilježilo je manje nepovjerenja u potrošnju TV i štampanih vijesti. S druge strane, ljudi imaju veću

sklonost da budu sumnjičavi kada stupe u kontakt sa internet vijestima. Ovo može objasniti zašto većina ljudi širom zemlje pokazuje sklonost ka TV vijestima, iako građani urbanih sredina više koriste internet.

U daljem istraživanju nepovjerenja prema vijestima koje ima turska populacija, istraživanje je pokazalo da pojedinci koji su prijavili da prate vijesti iz politike, kulture ili nauke više sumnjaju u validnost i istinitost vijesti od pojedinaca koji su rekli da prate druge teme.

Da bismo upotpunili ukupnu sliku o aferama lažnih vijesti u Turskoj, vratimo se novinarskim zatvorenicima. Vjeruje se da političke stranke imaju kontrolu nad medijima, stvarajući provladine kanale koji, prema Rojtersovim digitalnim vijestima, imaju tendenciju da im se manje vjeruje, ali odani su im oni koji imaju povjerenja.

Jasno je da ljudi osećaju potrebu za boljim i nezavisnim medijskim sistemom koji će zaista služiti društvu, kao i za obrazovanjem koje će pomoći ljudima da razlikuju lažne i prave vijesti. U težnji za rešavanjem problema postoji Teyit.org, pozitivan primjer doprinosa eliminisanju štetnih laži i povećanju svijesti u medijima. Funkcionišući kao internet stranica, Teyit.org je razotkrio stotine lažnih priča i izvještaja pa dobija više od 30 sumnjivih vijesti dnevno za provjeru. Osim toga, Teyit.org radi na edukaciji javnosti u prepoznavanju lažnih vijesti.

Kao SLAM, imamo isto mišljenje o osnivaču Teyit.org, mladom novinaru Mehmetu Atakanu Foci: „Da bismo se uhvatili u koštač s problemom lažnih vijesti, nije dovoljno objavljivati članke o dezinformacijama. Želimo da edukujemo ljudе i da im damo alate za jačanje njihovih kapaciteta za verifikaciju.“

Na kraju, pogledajmo neke od najbrutalnijih i najbanalnijih lažnih vijesti koje objavljaju turski mediji.

„Raketa koju su ispalili Njemci pogodiće SAD.“

„Hiljade ljudi se neprestano kolju u državi Arakan u Mjanmaru. Oni koji čute o zločinima protiv čovječanstva postaju saučesnici u zločinu.“

„Silovan krokodil u zoološkom vrtu. Prvo uspavan. Vezavši mu udove...“

1 - Mark Lowen, "Fake news in Turkey: Hunting for truth in land of conspiracy", BBC News, <https://www.google.com/amp/s/www.bbc.com/news/amp/world-europe46137139> (pristupljeno 21. marta 2021)

2- Ibid., <https://www.google.com/amp/s/www.bbc.com/news/amp/world-europe-46137139> (pristupljeno 21. marta 2021)

3- Ibid., <https://www.google.com/amp/s/www.bbc.com/news/amp/world-europe-46137139> (pristupljeno 21. marta 2021)

4 - Serdar, "Uydurma Haberler ve Medyada Sazan Avi", Yalansavar, <https://yalansavar.org/2017/04/05/uydurma-haberler-ve-medyada-sazanavi/> (pristupljeno 21. marta 2021)

5 - Mark Lowen, "Türkiye'de sahte haberler: Komplot teorilerinin gezdiği topraklarda doğrunun avi", BBC News Turkey, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46221257> (pristupljeno 21. marta 2021)

6 - Selim Gerçeker, "2017'de Viral Olmuş Ve Gerçekliğine Birçok İnsanı İnandırmış 17 Yanlış Haber", Listelist, <https://www.google.com/amp/s/listelist.com/viral-yanis-haberler/amp/> (pristupljeno 21. marta 2021)

E vërtetë apo e gabuar?

Autor: Ezana Čeman BRAVO BiH

Prema izvještaju Indeksa medijske pismenosti za 2018. koji je sproveo Institut za otvoreno društvo u Sofiji, utvrđeno je da su „u Evropi balkanske zemlje najpodložnije ‘lažnim’ vijestima – zbog svojih visoko kontrolisanih medija, niskog nivoa obrazovanja i niskog nivoa povjerenja u društvo[1].“ Svaka pojedinačna država, ne samo u regionu Balkana već i širom svijeta, imala je svoja iskustva sa lažnim vijestima i slobodom štampe ili sa njihovim nedostatkom, ali se sve svodi na jedno pitanje. Kako se ovo rešava? Glavna zemlja u fokusu ove analize na nivou zemlje je prelijepa Republika Albanija. Kao jedna od najljepših zemalja koje sam ikada lično posjetila, puna bogate i tradicionalne kulture, nevjerovatne hrane, složenog jezika sa raznim dijalektima i možda najjačeg osjećaja nacionalizma koji ste vjerovatno ikada iskusili, mogli biste reći da Albanija zaista ima sve. Ali, da li je to slučaj kada su u pitanju lažne vijesti u Albaniji?

Od ove godine, Albanija je trenutno na 83. mjestu u Svjetskom indeksu slobode štampe za 2021. godinu, pozicionirana oko prosjeka u poređenju sa svojim susjednim zemljama [2]. Graniči se sa Albanijom, Kosovo, na 73. mjestu, Crna Gora na 104, a Grčka na 70. mjestu [3]. Albanija je zabilježila nekoliko pomjera u posljednjih 8 godina, što se može vidjeti u tabeli 1.

Tabela 1. Rangiranje od 2013. (Izvor: Reporteri bez granica)

Pored rangiranja Albanije kada je u pitanju sloboda štampe, zemlja je imala probleme sa rukovanjem lažnim vijestima i dezinformacijama, mnogim pitanjima koja su i danas veoma istaknuta. U studiji iz 2021.godine pod nazivom „Mapiranje lažnih vijesti i dezinformacija na Zapadnom Balkanu i identifikovanje načina efikasnog suprostavljanja njima,” Albanija je analizirana, zajedno sa ostalim zemljama Zapadnog Balkana, i pronađene su ključne tačke vezane za slučaj Albanije, koje će biti objašnjene u tekstu [3].

Slučaj #1: Premijer „društvenih medija“

Nazvan „premijer društvenih medija“, premijer Edi Rama trenutno obavlja funkciju 33. premijera Albanije i učestvovao je u širenju dezinformacija u političke svrhe. Kao i u svakoj zemlji, političari su poznati po tome što iskorišćavaju ljudе koje bi trebalo da predstavljaju i štite, širenjem dezinformacija i diskreditacijom medija. Kako to dugoročno pomaže premijeru Rami? U martu 2020, ono što znamo kao početak pandemije COVID-19, premijer Rama bio je primoran da se javno izvini zbog svoje uloge u širenju dezinformacija. Njegovi pogrešno protumačeni pogledi

na video-snימку dospjeli su na međunarodne naslove i izazvali tenzije između Albanije i Španije koje su se na kraju mogle izbjеći da su on i njegov tim posvetili pažnju i provjerili šta se dešava. „Rama je bio primoran da se javno izvini u martu 2020. zbog izmišljanja navoda da su španski zvaničnici primijenili nasilnu policijsku taktiku kako bi zaustavili širenje COVID-19. Ispostavilo se da je njegov ‘dokaz’ za ovaj navod bio video snimak alžirske policije koja napada demonstrante [3].” Albanski novinski sajt, Exit News, „obavezuje se na nezavisnost, tačnost i pošteno izvještavanje, ponosi se time što kopa dublje i saopštava priče kojima drugi ne žele da se bave. [4]” Mnoge medijske platforme su ili potpuno pristrasne ili se, čak, plaše da se pozabave jakim političkim ličnostima kao što je premijer, na primjer, ali ne i Exit News.

Ulivajući strah ljudima koje bi trebalo da štiti, premijer Rama je iskoristio snimak alžirske policije koja napada demonstrante i tvrdio da se to dešava u Španiji, a zatim je zaprijetio svom narodu upotrebom iste te sile ako se prekrši policijski čas. Exit News objavio je kako ovaj video nema nikakve veze sa Španijom ili COVID-19 i naveo da „Premijerov pokušaj da ove slike proslijedi kao ‘normalnu’ reakciju vlade u vrijeme krize može biti razlog za zabrinutost [5]”. Slučajevi poput ovog trebalo bi da budu razlog za zabrinutost, jer to jednostavno ne bi trebalo da se dešava danas i ne bi trebalo da se desi nekom ko ima toliku političku moć.

Slučaj #2: Anti-dezinformacioni paket

U decembru 2019, samo nekoliko mjeseci prije vrhnica pandemije COVID-19 i javnog izvinjenja premijera Rame, Albanija je predstavila svoj „paket protiv dezinformacija“, set zakona koji je „morao“ da se bavi borbom protiv dezinformacija. Novinari, ali i Savjet Evrope, veoma pažljivo su ispitali ovaj paket zakona jer je to „pokušaj da se mediji učutkaju“, dok se vlada suprotstavila toj izjavi jer je tvrdila da tu samo radi o regulisanju „džungle dezinformacija i mržnje [6].“ Dakle, šta paket konkretno uključuje? Jednostavno rečeno od strane urednika Rojtersa Entona Abilekaja: „Ovaj zakon kaže ‘ako nam se ne sviđa vaša vijest, možemo je ukloniti i kazniti vas’ [6]“. Kako je to moguće u 2021. godini? Lako. Kada je sama vlada veoma korumpirana (Transparency International je Albaniju rangirao kao 104. od 180 mjesta u svom Indeksu percepcije korupcije za 2020), onda se zakoni mijenjaju i usvajaju u korist onih koji su na vlasti. Rojters navodi „Parlament je prilagodio dva zakona kako bi ovlastio Upravu za medije Albanije (AMA) i Upravu za elektronske i poštanske komunikacije da saslušaju žalbe na internet stranicama sa vijestima, zahtijevajući povlačenje, izricanje kazne do 1 milion leka (9.013,88 dolara) i obustavljanje njihove aktivnosti, navodi Rojters [6].“ Na kraju krajeva, sve je to posao. Koliko god nesrećno zvučalo, ovi zakoni nijesu stvoreni za boljšitak zemlje, već kao način da se mediji cenzurišu i da se istovremeno brzo zaradi.

Sta se dalje dešava?

Kao i u svakoj zemlji na Zapadnom Balkanu i širom svijeta, lažne vijesti i njihovo

Širenje su glavne teme razgovora gdje se još uvijek određuju sljedeći koraci. Prije samo dvije nedelje, premijer Rama je proglašio pobjedu na opštim izborima u Albaniji. Čak i sa njegovim javnim izvinjenjem i mnogim negativnim naletima na medije, čini se da ipak ima podršku javnosti. Što se tiče paketa za borbu protiv dezinformacija, Dunja Mijatović, komesarka Savjeta Evrope za ljudska prava, izjavila je da je paketu i novim zakonima koji su na snazi hitno potrebno poboljšanje, ali da to poboljšanje tek predstoji. Iako je svaka zemlja drugačija i svaki slučaj je drugačiji, ono što možemo da uradimo kao birači je da se obrazujemo što je više moguće o domenu lažnih vijesti i da obrazujemo druge kako bismo osigurali da se taktike manipulacije ne koriste za tumačenje naših sopstvenih misli i ideja. Mi ovdje u SLAM-u se nadamo boljoj budućnosti jer sve počinje od nas.

*Ova designacija ne prejudicira stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom SBUN 1244 (1999) i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova.

Reference:

- [1] "Balkan Countries Most Vulnerable to 'fake' News: Report." COALITION OF INFORMATION AND MEDIA USERS IN SOUTH EAST EUROPE. EU-UNESCO. Internet stranica. Pриступљено 9. maja 2021.
- [2] "Albania : Threat from Defamation Law: Reporters without Borders." RSF. Internet stranica. Pриступљено 9. maja 2021.
- [3] GREENE, Samuel, Gregory ASMOLOV, Adam FAGAN, Ofer FRIDMAN, and Borjan GJUZELOV. "Mapping Fake News and Disinformation in the Western Balkans and Identifying Ways to Effectively Counter Them." European Parliament. Policy Department, Directorate General for External Policies. Internet stranica.
- [4] "Our Mission – Exit – Explaining Albania." Exit. 09 July 2020. Internet stranica. Pristupljeno 9. maja 2021..
- [5] "Albanian PM Claims Video of Algerian Police Beating Protesters Is Spanish Government's Response to Coronavirus – Exit – Explaining Albania." Exit. 21 Mar. 2020. Internet stranica. Pristupljeno 9. maja 2021.

Lažne, ali ne bez razloga: Vijesti u Italiji

Autor: Ajna Veladžić BRAVO BiH

Nastavljamo sa istraživanjem svijeta lažnih vijesti u zemlji bogatoj kulturnim, modernim, vjerskim i političkim događajima. Zahvaljujući široko rasprostranjenim dezinformacijama, ljudi živopisne Italije se bore da održe korak sa stalnim dešavanjima u svom živahnom kulturnom i društvenom životu. Samo 29% italijanske populacije navodi da vjeruje medijima (Newman, Flethcer, Schulz, Andi & Nielsen, 2020, str. 75). Razlog leži prvenstveno u političkom uticaju na novinarstvo u vidu korupcije

ili agresivnog prisiljavanja. Ilustracije radi, ima slučajeva u predizbornom periodu 2016. godine. Italiju je potresla šokantna priča o devetogodišnjoj muslimanskoj djevojci koju je silovao njen 35-ogodišnji „muž“. Pored toga, fotografija članice Demokratske stranke, Marije Elene, koja se bila na sahrani mafijaškog bosa Salvatorea Riine, kružila je širom zemlje. Vijest je, međutim, bila lažna, ali ne bez razloga. Kako nikada nije do kraja razjašnjeno ko stoji iza ideja, opravdano se vjeruje da je politička propaganda ponovo bila u akciji, ovoga puta da bi zagovarala stavove protiv imigracije i štetila ugledu političkih rivala. Podsjećajući da je vijest objavljena u predizbornom periodu, sve se uklapa.

Stoga je logično da su medijski brendovi kojima se najviše vjeruje oni koji su najmanje povezani sa političkim partijama i organizacijama.

Fejsbuk za Italiju, Italija za Fejsbuk

Prema Mateu Renciju, lideru stranke, društveni mediji, posebno Fejsbuk, imaju presudan uticaj na demokratiju u zemlji. Zanimljivo je da je njegova izjava dovela do odluke Fejsbuka da kreira poseban jednomjesečni program za italijanske korisnike u 2018. Program je funkcionalisan kao sistem za raskrinkavanje koji bi primao izvještaje o lažnim vijestima od korisnika, a zatim ih prosleđivao zaposlenima koji rade u Italiji. Oni ne samo da bi provjeravali istinitost vijesti, već bi i napisali istinitu verziju ako se pokaže da je početna lažna. Rezultat se pokazao dvije godine kasnije – 2020. Fejsbuk je bio drugi kanal društvenih medija sa najvećim povjerenjem i favorizovanjem u Italiji, osvojivši povjerenje 75% Italijana. Poređenja radi, Twiteru je vjerovalo samo 18%.

Međutim, italijanska borba sa sveopštim dezinformacijama je u toku i zemlja je počela da pokazuje napore ne samo da suzbije širenje lažnih vijesti, već i da obrazuje ljudе da prepoznaju i razlikuju prave vijesti od lažnih. S tim ciljem, pokrenuti su neki eksperimentalni projekti o medijskoj pismenosti koji će, nadamo se, biti korak u unapređenju kvaliteta italijanskih medija.

Vijesti o korona virusu

Podsjetimo se koliko je Italija bila teško pogodjena u prvim mjesecima pandemije COVID-19. Panika i neizvjesnost opšte javnosti stvorili su okruženje idealno za generisanje i širenje lažnih vijesti. Nije iznenađujuće što su vijesti obično bile pravljene na način da povećaju već veliki strah i paniku kod građana. Pandemija bi mogla ostaviti Italiju sa nižom stopom povjerenja u medije nego što je bila prije pandemije. Ipak, čak i ako se to ne dogodi, i dalje postoji potreba za borbotom protiv širenja dezinformacija i povećanjem medijske pismenosti kako bi se stanovnicima Italije pružilo zasluženo pravo na istinite vijesti. Na kraju, pogledajmo primjere lažnih vijesti sa kojima se Italijani susreću u poslednjem periodu.

„Korona virus u Vimerkejtu, žene zaražene virusom rade u tržnom centru ‘Torri Bianche’.“

Izvor: MBNews

„Fiskalna šala: porezi veći za 3,2 miliona brojeva PDV-a.“

Izvor: neXt

"Bils, potez koji pomaže Di Maju u pogledu glasačkih kutija."

Izvor: Il Blog delle Stelle

Pandemija lažnih vijesti u Srbiji

Autor: Sara Međić BRAVO BiH

Šta su lažne vijesti?

Lažna vijest je medijski izvještaj koji sadrži nedvosmisleno netačne tvrdnje, to jest informacije koje ne odgovaraju činjenicama. Za razliku od greške u izvještavanju, lažne vijesti podrazumijevaju svjesno dezinformisanje javnosti. Drugim riječima, to je informacija koju je neko izmislio i predstavio kao pravu vijest ili objavio znajući da nije tačna.

Fenomen – lažne vijesti u Srbiji

Prema saopštenju Reportera bez granica, Srbija je zemlja „sa slabim institucijama koja je žrtva lažnih vijesti koje šire senzacionalni mediji koje imaju podršku vlade, zemlja u kojoj su novinari izloženi gotovo svakodnevnim napadima koji sve više dolaze iz vladajuće elite i provladinih medija.“ Što se tiče Indeksa slobode medija 2020, koji sprovode RBG, Srbija trenutno zauzima 93. od 180 mesta, što je veoma nisko za zemlju koja želi da postane dio Evropske unije.

Srpsko medijsko tržište je malo i prezasićeno medijima koji rade pod izuzetno oštrim ekonomskim pritiskom. U Agenciji za privredne registre, registrovano je više od 1600 medija, iako zbog loše uređenog medijskog sistema, tačan broj registrovanih aktivnih medija ostaje nepoznat. Dva javna emitera – RTS sa nacionalnom pokrivenošću i RTV sa regionalnom – ostvaruju najveći dio svojih prihoda iz državnog budžeta. Osim toga, oni se nadmeću sa drugim medijima, na sve manjem tržištu oglašavanja, koje je prema Nilsenu u 2016. imalo vrijednost oko 174 miliona eura. U međuvremenu, u novom godišnjem izveštaju Fridom Hausa koji finansira Vlada SAD, Srbija se nalazi u kategoriji hibridnih režima. Izveštaj naglašava da postoji nazadovanje u pogledu demokratskog upravljanja na nacionalnom nivou.

Kako prenosi Radio „Slobodna Evropa“, srpski mediji su jedni od najvećih izvoznika lažnih vijesti u susjedne zemlje što pokazuju podaci specijalizovanih portalata koji prate ovu negativnu pojavu na Zapadnom Balkanu. Istovremeno, prema najnovijim dostupnim istraživanjima o uticaju lažnih vijesti, Srbija je treća zemlja u Evropi – odmah iza Rumunije i Češke. Iako je to podatak iz 2018. godine, na izveštaju European Communication Monitor urednik portala Fakenews tracker, Stefan Janjić

ističe da se situacija nije mnogo promijenila.

Koliko je lažnih vijesti, govori i podatak da je portal Raskrikavanje u godinama iza nas detektovao 945 lažnih vijesti, samo na naslovnim stranama četiri najtiražnija tabloida u Srbiji – Alo, Informer, Srpski telegraf i Kurir. Mnoge lažne vijesti iz Srbije prelaze granice drugih zemalja. Istraživanje koje je 2019. godine sprovelo Raskrikavanje pokazalo je da je od 29 medija otkrivenih kao izvor političkih dezinformacija, njih 15 u Srbiji.

Na naslovnim stranama srpskih medija skoro svaki šesti naslov objavljen u 2020. godini bio je lažna vijest, pokazalo je istraživanje „Spoljnopolitičke posledice krize Covid-19 u Srbiji“ koje je sproveo Savjet za stratešku politiku (CFSP) uz podršku ambasade SAD-a. Istraživanje „Epidemija lažnih vijesti“ koje su sproveli Dajana Ostojić i Miloš Mihajilica pokazalo je da su glavne teme na naslovnim stranama bile vijesti vezane za korona virus – ukupno 26,9 odsto, dnevna politika – 17,5 odsto, a najveći broj inostranih vijesti koje su najčešće iz SAD (170 puta), Rusije (84 puta) i EU-e (50 puta).

Kako suzbiti širenje lažnih vijesti?

Veoma je važno naučiti kako da otkrijemo lažne vijesti, jer ako ne provjerimo informacije koje dođu do nas, vjerovatno ćemo ih podijeliti na našim platformama društvenih medija i upasti u krug širenja lažnih vijesti u javnoj sferi.

Ovo je 5 ključnih stvari koje uvijek treba da uradite kada čitate članak:

1. Provjerite autora članka;
2. Provjerite kako izgleda novinski portal/internet stranica;
3. Provjerite da li novinski portal ima Impresum;
4. Provjerite vijesti na drugim izvorima/novinskim portalima;
5. Kritički razmislite prije nego što podijelite vijesti.

Izvori:

1. <https://www.euractiv.com/section/digital/news/in-serbia-fakenews-is-spread-by-state-backed-media/>
2. <https://www.mom-rsf.org/en/countries/serbia/>
3. <https://rsf.org/en/serbia>
4. <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-laznevesti/30404473.html>
5. <https://www.danas.rs/drustvo/istrazivanje-svaka-sesta-vestsa-naslovnicadnevnih-listova-u-srbiji-lazna>

Uvid u crnogorsku „organizovanu kampanju lažnih vijesti i dezinformacija“

Kroz prethodne članke projekta „Structured Learning for Awareness in Media (SLAM)“ mogli ste da se upoznate sa definicijama i karakteristikama lažnih vijesti kroz njihovo prisustvo u Turskoj, Albaniji, Italiji, Bosni i Hercegovini i Srbiji. Sada je na redu uvid u „organizovanu kampanju lažnih vijesti i dezinformacija“ u Crnoj Gori, jednoj od zemalja učesnica pomenutog SLAM projekta.

ZAKON O SLOBODI VJEROISPONIJEŠTI I LAŽNE VIJESTI

Tenzije oko novog crnogorskog zakona o slobodi vjeroispovijesti su prilično visoke otkako je zakon izglasan u crnogorskom parlamentu krajem decembra 2019. godine, koji direktno utiče na imovinu Srpske pravoslavne crkve. Podjela zakona dovela je i do tenzija između Crne Gore i Srbije.

Na dan izglasavanja zakona u Skupštini Crne Gore dogodilo se i privođenje 24 lica, uključujući 18 poslanika Demokratskog fronta. Od tada su se u Crnoj Gori dešavali svakodnevni protesti građana, uglavnom onih koji se izjašnjavaju kao Srbi, izražavajući nezadovoljstvo ovim zakonom.

Uprkos nesuglasicama, zakon je stupio na snagu 8. januara. U skladu sa osporenim članom 62, vjerske zajednice u Crnoj Gori su morale da dokažu vlasništvo nad imovinom prije 1918. godine, inače će imovina pripasti državi Crnoj Gori. Sve ovo znači da Srpska pravoslavna crkva mora da dokaže vlasništvo nad imovinom, uključujući srednjovjekovne manastire i crkve, kao i sve što je izgrađeno prije 1. decembra 1918. godine, kada je Crna Gora postala susjedstvo Kraljevine SHS-Srba, Hrvata i Slovenaca.

Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori priznala je da je zakon „diskriminoran i neustavan“ i optužila crnogorske vlasti da „podstiču podjele i mržnju“, dok je vladika Amfilohije čak rekao da može doći do rata. Crnogorska Vlada je saopštila da će Srpska pravoslavna crkva i dalje biti u mogućnosti da koristi svoju imovinu, ali da treba da se zna šta je državna imovina i upozorila da Srpska pravoslavna crkva podriva državnost države Crne Gore.

U januaru 2020. godine, Ministarstvo kulture Crne Gore je saopštilo da se Crna Gora suočava sa kampanjom dezinformacija bez presedana, koja je kulminirala nedjeljama nakon usvajanja Zakona o slobodi vjeroispovijesti.

DVA NOVINARA I JEDAN UREDNIK UHAPŠENI ZBOG LAŽNIH VIJESTI

Crnogorska policija je 12. januara 2020. uhapsila dvojicu novinara prosrpskih novinskih sajtova, Gojka Raičevića i Dražena Živkovića. Dvojica urednika in4.net

i borba.me privedeni su zbog izazivanja panike u javnom prostoru zbog objavljenja informacija o eksploziji u Palati Vila Gorica, u kojoj visoki državni zvaničnici, među kojima je i predsjednik Crne Gore Milo Đukanović, organizuju prijeme za uvažene goste. Nakon što su objavili svoje priče, pojedini regionalni mediji su ponovo objavili „saznanja“. Policija je kasnije demantovala prijavu i saopštila da je u vili došlo do manjeg kvara na struji, koji je ubrzo saniran.

Uprava policije je saopštila da su Raičević i Živković uhapšeni jer su objavili vijest bez provjere. Ali nakon puštanja na slobodu, Raičević je rekao da je još jednom provjerio informaciju prije nego što je objavljena i tvrdi da je njegovo hapšenje zaista bilo zastrašivanje novinara. Novinarska udruženja, grupe civilnog društva i opozicioni političari upozorili su da su ovakva hapšenja kršenje slobode medija. Evropska komisija je upozorila da novinari moraju biti bezbjedni dok rade, bez brige o uznemiravanju, političkom pritisku, cenzuri ili progona.

Uoči pravoslavnog Božića, crnogorska policija uhapsila je Angelu Đikanović, glavnog urednika crnogorskog portala Fos Media. Đikanović je objavila lažnu informaciju da će 250 pripadnika kosovske specijalne jedinice policije ROSU pomoći crnogorskim kolegama u obezbjeđivanju reda i mira na Badnje veče. Glavnoj urednici sajta Fos media Angeli Đikanović određen je pritvor od 72 sata zbog „izazivanja panike i nereda“ nakon što je u pismu navela da bi Vlada mogla da okrene snage bezbjednosti na susjednom Kosovu da pomognu u gušenju srpskih pravoslavaca. Policija je uhapsila Đikanović zbog prijave da su Specijalne snage kosovske policije spremne da intervenišu u Crnoj Gori povodom pravoslavnog Božića. Novi zakon o vjeroispovijesti izazvao je niz protesta koje su predvodili zvaničnici Srpske pravoslavne crkve koji su tvrdili da zakon otvara put za zapljenjivanje crkvene imovine. Nakon što je Savjet Evrope prijavio hapšenje Đikanoviće, Ministarstvo spoljnih poslova je insistiralo da hapšenje nije uticalo na slobodu medija u Crnoj Gori niti na bezbjednost novinara. Ministarstvo je saopštilo da je Đikanović trebala da provjeri informaciju prije nego što je objavljena.

„Postoje indicije da je lokacija ove informacije bila pokušaj treće strane da se miješa u unutrašnje stvari Crne Gore radi destabilizacije države i remećenja reda i mira“, saopštilo je Ministarstvo 10. januara 2020.

FACEBOOK, PARLAMENTARNI IZBORI I LAŽNE VIJESTI

S obzirom da je pandemija korona virusa onemogućila tradicionalnu predizbornu kampanju, političke stranke su za vođenje političke kampanje i prezentovanje programa izabrale onlajn prostor, odnosno društvene mreže. U Crnoj Gori je to uglavnom bio Fejsbuk kao najkorишćenija društvena mreža. Novinar i osnivač nekoliko onlajn platformi Duško Mihailović slaže se da se u predizbornom periodu očekivao skok u širenju lažnih informacija. Porastao je broj internet stranica bez impresuma i fizičke adrese.

Digitalni forenzički centar je bio angažovan u kampanjama dezinformacija i širenju lažnih vijesti na Fejsbuku. DFC je uočio da su tokom predizborne kampanje intenzivirane nezapamćene kampanje dezinformacija usmjerene na Crnu Goru sa istih adresa kao i u prošlosti. Prema Borislavu Višnjiću, kao glavna prijetnja u tom pogledu izdvojena je Rusija koja koristi proruske medije iz Crne Gore, ali i Beograd. „Narativi za ovu svrhu su da Crna Gora želi da revidira istoriju, da članstvo u NATO nije korisno, da su zemlje Zapadnog Balkana slabe i korumpirane kao da su EU i Alijansa slabe i podijeljene.“

Na Fejsbuku je saopšteno da će pokrenuti nezavisni program provjere činjenica u Crnoj Gori sa jednom crnogorskom nevladinom organizacijom. Prema obrazloženju, pojedine informacije će biti označene kao netačne i na taj način će biti smanjena njihova vidljivost.

LAŽNA VIJEST O DJEČAKU ANDRIJI POVRIJEĐENOM NA PROTESTIMA U NIKŠIĆU

Fotografija dječaka Andrije sa povredom sljepoočnice, koja je navodno nastala kao posljedica sukoba demonstranata i policije u Nikšiću tokom protesta zbog hapšenja sveštenika SPC, naširoko se dijelila na društvenim mrežama. Fotografiju povrijeđenog dječaka prati komentar da je ranjavanje rezultat „policijske brutalnosti“ te da je riječ o „torturi ustaške policije u Nikšiću“. Na slici nije dečak Andrija iz Nikšića, već Vigo iz Bostona u Masačusetsu. Fotografija je snimljena 2012. godine, što pokazuje Google pretraga koja vodi do Flickr stranice na kojoj je prvo bitno postavljena.

KOVID-19, ZAKLJUČAVANJE U PODGORICI I LAŽNE VIJESTI

Tokom pandemije korona virusa bilo je i još uvijek je na snazi nekoliko mjera za suzbijanje širenja virusa. Zaključavanje i zabrana kretanja na određeni period bila je najbolja i najlakša osnova za izmišljanje lažnih vijesti. U decembru 2020. godine ograničenja kretanja građana u Podgorici bila su od 19 do 5 časova. Međutim, u istom periodu na društvenim mrežama mogao se vidjeti navodni PrintScreen sa portala Vijesti. Taj PrintScreen navodi da je zabranjeno kretanje od 13 do 5. Međutim, iz Nacionalnog koordinacionog tijela i portala Vijesti navode da nisu donijete vanredne odluke, da ova informacija nije objavljena na pomenutom portalu, te da je riječ o uređivanju.

Reference:

1. Samir Kajošević, 2020, Montenegro Targeted by ‘Fake News Campaign’, Ministry Claims [online], BalkanInsight, dostupno na <https://balkaninsight.com/2020/01/14/montenegro-complains-onfake-news-campaign/> [pristupljeno 10. maja 2021]
2. Sandra Maksimović, 2020, Montenegrin Law on Religious Freedom: Polarization that benefits the government(s)?[online], European Western Balkans, dostupuno na <https://www.europeanwesternbalkans.org/montenegrin-law-on-religious-freedom-polarization-that-benefits-the-government-s/>

europeanwesternbalkans.com/2020/01/13/montenegrin-lawon-religious-freedom-polarization-that-benefits-the-governments/ [pristupljeno 11. maja 2021]

3. Željko Trkanjec, 2020, PODGORICA – Two journalists arrested after publishing ‘fake news’ [online], EURACTIV.hr, dostupno na <https://www.euractiv.com/section/all/short-news/podgorica-twojournalists-arrested-after-publishing-fake-news/> [pristupljeno 12. maja 2021]

4. Aneta Durović, 2020, I Fejsbuk protiv lažnih vijesti u Crnoj Gori [online], Radio Slobodna Evropa, dostupno na <https://www.slobodnaevropa.org/a/fejsbuk-protiv-lažnih-vijesti-ucrnoj-gori/30764117.html> [pristupljeno 14. maja 2021]

5. Od malog Andrije, preko lažnih mejlova do teorija zavjere o 5G mreži [online], Pobjeda, dostupno na <https://www.pobjeda.me/clanak/nedjeljni-pregled-dezinformacijamanipulacija-i-laznih-vijesti-u-crnoj-gori-regionu-i-svetu> [pristupljeno 14. maja 2021]

6. Darvin Murić, 2020, Lažne vijesti o zatvaranju Podgorice [online], Raskrinkavanje.me, dostupno na <https://www.raskrinkavanje.me/analiza/lazne-vijesti-o-zatvaranjupodgorice> [pristupljeno 14. maja 2021]

Istina sa mnogo lica – Lažne vijesti u Bosni i Hercegovini

Autor: Emir Šogolj BRAVO BiH

Veoma poznata pjesma Jefferson Airplane-a koja je objavljena 1967. godine počinje riječima „Kad se otkrije da je istina laž, sva radost u tebi umire...“ Ova lirika savršeno opisuje život u Bosni i Hercegovini od završetka krvavog rata vođenog od 1992. do 1995. Više od dvije decenije kasnije sukob koji je izazvao nasilje prije svih tih godina traje u različitim oblicima. U rasponu od političkih ideologija sa nacionalističkim prizvukom, pa sve do odnosa sa spoljašnjim svijetom, Bosna i Hercegovina ostaje zemlja bez značajnog nivoa jedinstva. Najreprezentativniji faktor u nedostatku jedinstva je način na koji se međustrim mediji u zemlji bave vijestima i nivo značaja koji se pridaje istinitom izvještavanju činjenica. Lažne vijesti nažalost nijesu prisutne samo u zemlji, već su toliko utkane u proces izvještavanja da se ljudi svakodnevno navikavaju da budu prevareni.

Prema istraživanju Instituta za otvoreno društvo u Sofiji (Bugarska) koje se bavi nivoom medijske pismenosti u evropskim zemljama 2018. godine, Bosna i Hercegovina je na trećem mjestu, odmah nakon Albanije i Makedonije, kada su u pitanju zemlje sa najnižim nivoom medijske pismenosti na Balkanskom poluostrvu. Uzimajući u obzir složenu unutrašnju državnu organizaciju Bosne i Hercegovine, i kombinujući je sa obeshrabrujućom činjenicom o nivou medijske pismenosti zemlje, sa sigurnošću se može prepostaviti da Bosna i Hercegovina predstavlja raj za sve one koji žele da šire obmanjujuće informacije i lažne vijesti. Teme koje su najčešće zastupljene u člancima koji u Bosni i Hercegovini dobijaju oznaku „lažne vijesti“ su domaća i spoljašnja politika, kultura slavnih i pitanja vezana za državu

kao što su ekonomija i kultura.

Borba protiv lažnih vijesti u Bosni i Hercegovini

Otkako su lažne vijesti postale istaknute kao vrijedna tema za istraživanje 2016. godine (BBC smatra ovo nezvaničnim početkom značajnog istraživanja ove materije nakon predsjedničkih izbora u SAD-u 2016), vrlo mala količina navedenih istraživanja došla je iz Bosne i Hercegovine. Nije iznenadenje da zemlja sa tako niskom medijskom pismenošću propusti da uzme u obzir uticaj lažnih vijesti na svoje društvo u cjelini. Međutim, ovo stanje je počelo naglo da se mijenja u nedjeljnim godinama. Mnoge internet stranice su se pojavile sa isključivom svrhom da razotkriju lažne vijesti i da ih javno prozovu zbog njihovog nepoštenog i manipulativnog izveštavanja. Najistaknutiji od ovih sajtova je „raskrinkavanje.ba“ koji je stekao ogromnu popularnost otkako se prvi put pojavio zbog svog iskustva u preciznom prepoznavanju šta je istina, a šta lažna vijest. Ovaj sajt je nastao kao rezultat aktivnosti nevladine organizacije „Zašto ne“ na engleskom „Why not“. Članovi ove organizacije koristili su pouzdane metode provjere činjenica sa posebnim naglaskom na statističku analizu u istraživanju vijesti objavljenih u Bosni i Hercegovini. Njihov trud rezultirao je objavljinjem studije od 106 stranica o stanju lažnih vijesti u zemlji i metodologiji neophodnoj za sprečavanje njihovog širenja pod nazivom „Desinformacije u online sferi: slučaj BiH“. Ovome je posvećeno vrlo malo pažnje u međunarodnim medijima uprkos kredibilnoj metodologiji korišćenoj u opsežnoj analizi ovog veoma važnog pitanja.

Trenutno stanje lažnih vijesti u Bosni i Hercegovini

Prema najnovijem Indeksu slobode medija (PFI) koji su objavili Reporteri bez granica, Bosna i Hercegovina je na 58. poziciji po slobodi medija od 179 rangiranih zemalja. S obzirom na stepen razvijenosti, ovo je ohrabrujuća činjenica koju treba imati na umu, ali se, nažalost, sloboda štampe koristi za sistematsko širenje lažnih vijesti. Prema analizi iz 2018. koju je sproveo sajt raskrinkavanje.ba, u jednoj godini skoro 2500 članaka je bilo označeno ili kao lažna vijest ili je sadržavala određeni stepen lažnih vijesti. Od ukupno 2500 tekstova, 62% ili 1468 se odnosilo na politiku i objavilo ih je 477 različitih medija. Uzorak je takođe pokazao da je, nakon samih eklatantnih lažnih vesti, najčešće korišćena vrsta lažnog izvještavanja bila mamac za klikove koji služi za stvaranje profita za one koji ih objavljaju. Najobeshrabrujući nalaz ovog istraživanja je da su 2 izvora lažnih vijesti bile vijesti koje finansira država, od kojih jedna čak predstavlja nacionalni televizijski kanal entiteta Republika Srpska.

Osim toga, najprodavanije novine u zemlji decenijama su u vlasništvu čovjeka koji ima svoju političku stranku i koji je bio bivši predsjednički kandidat i ministar u saveznoj vladi. Nepotrebno je reći da nije potrebna analiza da bi se prepoznalo

da su ove novine „pristrasne“ prema ciljevima i uvjerenjima svog vlasnika, uprkos tome što su obavezne da budu nepristrasne i poštene prema novinarskim principima koji su široko prihvaćeni širom svijeta. Ovo je realnost Bosne i Hercegovine, zemlje koja se nalazi u sredini svjetske tabele PFI.

Istina sa mnogo lica

Kao i sa svime u Bosni i Hercegovini, zemlji sa tri konstitutivna naroda, istina se često dijeli na tri različite perspektive. S jedne strane, osuđeni ratni zločinac general Ratko Mladić je heroj, a sa druge je zločinac, a za treću nije toliko relevantan u smislu stradanja kroz koje je njihov narod prošao u bosanskom ratu. Slično tome, uspjeh bosanskohercegovačke reprezentacije u bilo kojem sportu se u jednom dijelu zemlje smatra velikim razlogom za ponos, dok se u drugom smatra potpuno irelevantnim, samo zato što je postignut pod zastavom koja se baš i ne slavi u tom geografskom području. Istina je svugdje apstraktan pojam, ali vrlo rijetko je samo pitanje perspektive kao što je to u Bosni i Hercegovini. Istina u svojoj suštini treba da bude jedinstvena i nepromenljiva, ali u ovoj maloj zemlji na Balkanu istina u svakom trenutku ima najmanje 3 lica. Lažne vijesti se mogu zaustaviti tek kada se složi istina, a u trenutku pisanja to izgleda kao filmski zaplet koji bosanskohercegovački film još nije spreman da otkrije.

„Tip medijske manipulacije dominantan u uzorku“

Izvori:

1. <https://rsf.org/en/ranking>
2. <https://zastone.ba/istrzivanje-o-dezinformacijama-u-onlinemedijima-ko-kreira-mreze-laznih-vijesti-u-bih-i-regionu/>
3. https://zastone.ba/app/uploads/2019/05/Disinformation_in_the_online _sphere_The_case_of_BiH_ENG.pdf
4. <http://www.cimusee.org/mil-resources/learning-resources/balkancountries-most-vulnerable-to-fake-news-report/>
5. <https://www.bbc.com/news/av/business-38919403>
6. <https://raskrinkavanje.ba/>

Da li ste znali?

„Bosna i Hercegovina ima internet stranicu za provjeru činjenica koja sarađuje sa Fejsbukom. Svaka vijest koju ovaj provjeravač činjenica označi lažnom, spušta se na početnoj strani korisnika Fejsbuka, čime se sprečava velika izloženost lažnim vijestima“.

Izvor: Statista, 2021

Borba protiv lažnih vijesti u Bugarskoj

Autor: Suad Murselović BRAVO BiH

Nedavno je uvedeno novo izdanje Indeksa medijske pismenosti koje je objavila Inicijativa evropskih politika (EuPI) Instituta za otvoreno društvo. Kao što ste mogli da vidite u jednom od naših prethodnih članaka, Albanija, Bosna i Hercegovina i Sjeverna Makedonija su zemlje najmanje otporne na „lažne vijesti“ kako otkriva izveštaj Instituta za otvoreno društvo. Ovaj članak će govoriti o Bugarskoj, njenom rangu i načinu borbe protiv „lažnih vijesti“.

Bugarska je rangirana na 30. mestu od 35 evropskih zemalja u indeksu medijske pismenosti za 2021. godinu, sa Grčkom (27), Rumunijom (28), Srbijom (29), Turском (31) i Crnom Gorom (32). Ovo istraživanje je razvila Inicijativa za evropske politike Instituta za otvoreno društvo (EuPI) u Sofiji.

Što se tiče indikatora medijske pismenosti, ovo istraživanje je koristilo sljedeće:

1. Sloboda štampe,
2. Obrazovanje (PISA rezultati)
3. Povjerenje u druge
4. Indeks e-participacije.

Negativan rezultat Bugarske, prema posmatračima, rezultat je niskog nivoa čitalačke pismenosti o čemu svjedoče PISA ocjene, loše ocjene slobode medija u međunarodnim izveštajima Freedom House i Reportera bez granica i niskog stepena povjerenja javnosti.

Nekoliko zakonodavnih mjera za ograničavanje dezinformacija i „lažnih vijesti“ uvedeno je u Bugarskoj tokom prve polovine 2020. Ovi pokušaji su do sada bili neuspješni, a smatra se da krše bugarski zakon i Ustav.

Međutim, fundamentalni problem sadašnjih napora je neuspjeh u definisanju „dezinformacije“ na način koji nije pretjerano širok i dvosmislen i koji je u skladu sa bugarskim Ustavom, međunarodnim normama o ljudskim pravima i publikacijama institucija EU na ovu temu.

Za sada, nijedna od tri mjere koje su uvedene nije obezbijedila funkcionalan pravni okvir koji je kompatibilan sa postojećim zakonima. Što je najvažnije, nijedan predlog nije bio u skladu sa bugarskim Ustavom, koji garantuje slobodu izražavanja, slobodu štampe i pristup informacijama.

Štaviše, postavlja problematična očekivanja i obaveze na svakoga ko objavljuje onlajn ili održava onlajn platformu, tako što automatski proglašava kontrolore podataka takvog pojedinca i, na kraju, ali ne i najmanje važno, daje CPDP široka ovlašćenja da vrši prekomjernu kontrolu nad onlajn materijalom.

U kojoj mjeri „lažne vijesti“ mogu biti korisno i moćno oruđe, možemo vidjeti u

sljedećem primjeru, gdje političke partije dobiju veću moć i uticaj, one jednostavno potkupe novinare, ili čak cijelu televizijsku mrežu, da bi manipulisali i podijelili društvo.

„Ko je protiv vas u mreži?“ je dokumentarni film novinara Nadje Obretenove i Nikolaja Todorova. Video se fokusira na neetičko korišćenje interneta i društvenih medija od strane djece, kao i na opasnosti sa kojima se suočavaju na mreži i kako pokušavaju da se nose sa njima. Pokret Zajedno protiv dezinformacija okuplja nevladine grupe, medije, novinarske organizacije i visokoškolske ustanove kako bi razvili norme i propise za borbu protiv dezinformacija i lažnih vijesti, kao i da bi edukovali javnost o opasnostima koje one predstavljaju. Ciljna publika kampanje su studenti koji su već prisustvovali nizu predavanja u organizaciji Univerziteta.

Da li ste znali?

„Lažne vijesti: ogromna većina (86%) globalnih građana na mreži je izložena globalnoj epidemiji.“

Izvor: IPSOS, 2021

Reference:

- Krusteva, D., & Makshutova, R. (2020, August). Bulgaria: Legislative attempts to restrict disinformation in 2020. Preuzeto 28. maja, 2021, sa <https://www.dataguidance.com/opinion/bulgaria-legislative-attempts-restrict>
- Pavlova, M., Botev, H., Kolev, Y., & Daynova, M. (2021, March 24). Media Literacy Index 2021: Bulgarian society among worst equipped to withstand the impact of fake news. Preuzeto 28. maja, 2021, sa <https://bnr.bg/en/post/101441762/media-literacy-index-2021-bulgarian-society-among-worst-equipped-to-withstand-the-impact-of-fake-news>
- Кристи, Т. (2020, April 9). Фалшивата борба с фалшивите новини. Preuzeto 28. maja, 2021, sa https://bivol.bg/fake-fight-vs-fake-news.html?fbclid=IwAR14TOqm826yyFoMOaHo_KvJqGfe5NTgxJj1v6xT5FgIBqMsdhvfjE6G9uY
- Open Your Eyes Website <https://openyoureyes.info/en/database/detail/107>

Sljedeći koraci

dopuni

Hvala vam!

U ime čitavog SLAM tima, želimo da vam se zahvalimo što ste pokazali interesovanje da naučite kako da pobijedite lažne vijesti u 2021.godini.

ZASLUGE

Hvala svima koji su pomogli ovom projektu da dostigne ovakav uspjeh!

POSEBNO HVALA

Timu iz Crne Gore:

Milica Žugić, Aleksandra Trebješanin, Lorena Ujkić, Monika Mitrić, Katarina Mirković, Balša Vučelić, Bogdan Markuš, Mensur Padović, Jovana Gardašević

Timu iz Bosne i Hercegovine:

Ajdin Karić, Ajla Ajlović, Ajna Veladžić, Almina Bajić, Amila Omanović, Edelhida Šehić, Emir Šogolj, Ezana Ćeman, Faruk Arnautović, Hana Spahić, Imran Polovina, Ismail Šehić, Lejla Srna, Nataša Vuković, Nedžma Salkić, Omer Muminović, Sara Međić, Selma Memović, Suad Murselović, Tarik Čolo, Una Alispahić

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Email: office@bravo-bih.com

Internet stranica: www.slam.bravo-bih.com

Facebook SLAM - Structured Learning For
Awareness in Media

Instagram: @bravo.slam

